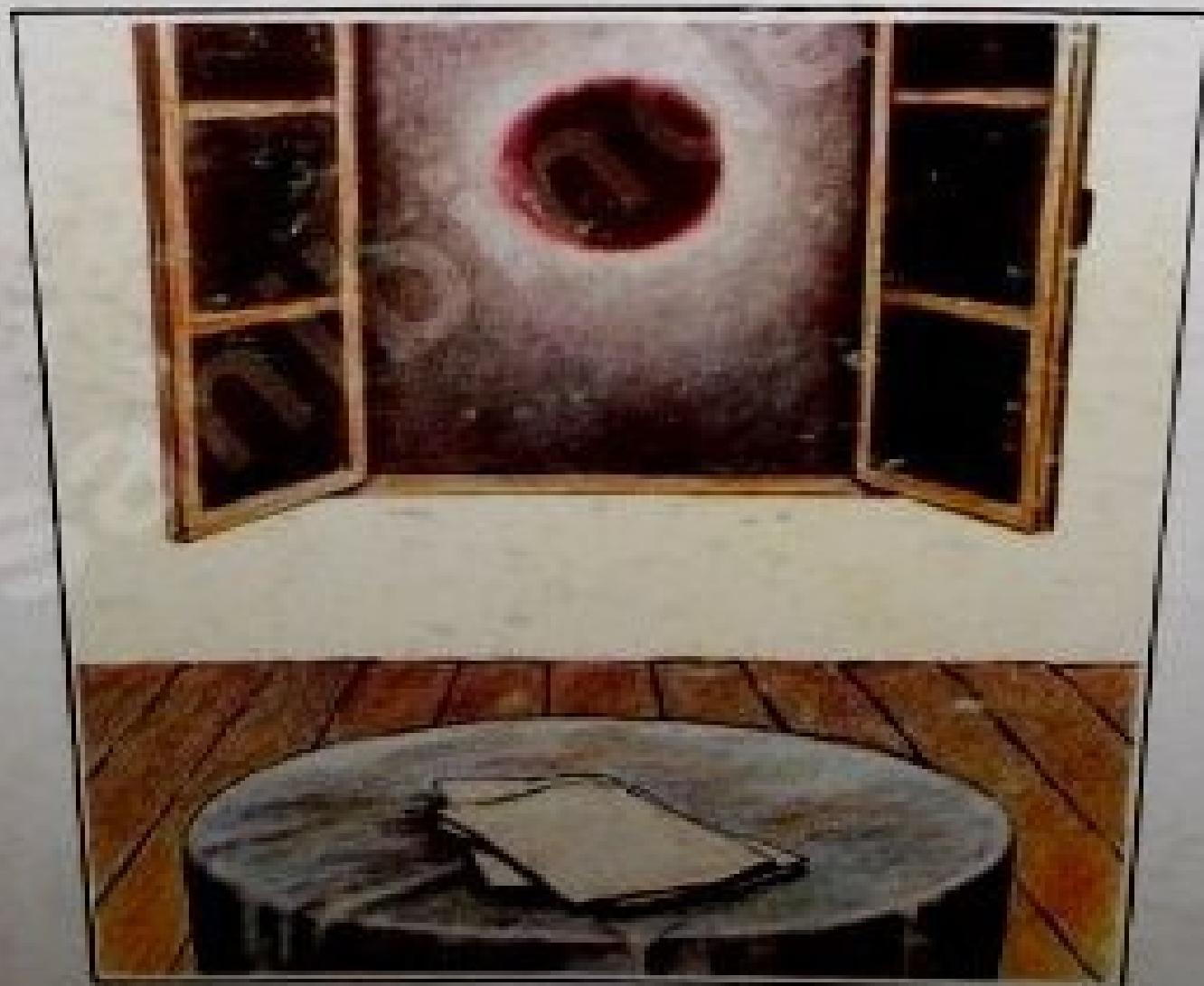

BORANLA GELEN

Nikiforos Vrettakos

Türkçesi
PANAYOT ABACI

BORANLA GELEN

Nikiforos Vrettakos

ROMAN

Yunanca aslından çeviren: PANAYOT ABACI

CAN YAYINLARI LTD. ŞTİ.

Ankara Caddesi 40, kat 2, Cağaloğlu, İstanbul

Telefon : 528 6113

Bu kitabın Türkiye'de yayın hakları, Nikiforos Vrettakos' tan Can Yayınları'nca satın alınmıştır.
(1983)

YAZARIN BİRKAÇ SÖZÜ

Bu kitabın ilk baskısı 1945'te yapıldı. Kitap, 1942-1943 Alman işgali sırasında tutulan notlara dayanılarak yazıldı. Kitapta anlatılan tüm olaylar gerçektir, yaşanmıştır, ilk biçimiyle yapıt, bir çöküş dönemini yansıtan kimi notların kâğıda dökülmesinden ileriye gidemedi. Bu notların bir gün yeniden ele alınıp işlenmesi gerekiyordu.

Yaşanmış olaylarla duygulanmalar, zamanla içimizde, doğru bir biçimde bölümlenir ve sanat için yararlı, elverişli duruma gelir. Metnin içerdiği anıların etkisinden bugüne dek kurtulamadığımdan, onu yeniden ele almak zorunda kaldım. Şunu da belirtmek isterim ki, Alman işgali sırasındaki bir yandan korku, bir yandan yiğitlik ortamında geçirmiş olduğum ruhsal bunalım sanata dönüşmezdi. Ve şunu saptadım: Olağanüstü büyük ve derinden etkileyici coşkular, sanatsal yaratıcılığı olumsuz yönde etkilemektedir. O korkunç savaşın bitiminden yirmi yıl geçti. Bu arada yaşam ve sanat üzerine düşünülmesi gereken konu ve sorunlar kuşkusuz büyük ölçüde çoğaldı.

NIKİFOROS VRETTAKOS (1965)

BİRİNCİ BOLUM

Uzun bir mutsuzluk dönemi sezinler gibiyim. En soylu Avrupa uluslarının, yüzyıllar boyu gözyaşı dökcekleri bir tarihle açıyorum bu parantezi.

1941

Yazılarımla, bugün, kendimi öne sürmekten utanç duyuyorum. Ne ki bu elyazılarının ayrı bir önemi yoktur; açıklayacaklarım dışında. Bu davranışım —tüm yazdıklarım— ağlayarak yastığını ıslatan bir çocuğun davranışından farksız. Sanıyorum, tüm insanların ve özellikle dünya adaletine yürekten inanan çocuklarla ozanların hakkıdır bu.

Atina, Komninon sokağı, 27 Aralık.

Ortalık daha aydınlanmadı. Kalkıyor, elimle karanlığı yokluyorum. «Yurdumun mutsuz dağları!»

Geriye dönüp yatağımın kenarına oturuyorum. Yüzümü avuçlarıma içine alıyor, her yönü açık bir gökyüzünde, erinçle soluk alan bu güzel ve görkemli dağları düşlüyorum. Ve sonra, onlara ışık veren güneşi, onları tepeden tırnağa yıkayıp tasasızlık ve yalnızlıkları içinde pırıl pırıl eden yağmuru düşünüyorum. Ancak, çok kısa sürüyor bu düşler. Zaman darlığı, gerçekler, onları da uzaklaştırıyor. Siliniyor dağların görünümü. Gerçek, kara bir gergi gibi giriyor aramıza.

Yeniden kalkıyor, ışığı yakıyorum. Gökyüzü bulutlarla kaplı, karanlık erken bastı bu akşam. Duvarda asılı üniformama bakıyorum ısrarla; bir değişiklik olmamasına karşın. İki adım atıyorum. Odanın ortasında, ayakta duruyorum. Başımı eğiyor, yere bakıyorum. Bir şeyler sezme, bir şeyler duymak çabasındayım. Yurdumun kilisesinden sesler geliyor kulağıma.

Ve bir kuzu gibi kıyım'a götürdüler seni...

Arnavutluk cephesinden getirdiğim bütün notlarımı yaktım bu sabah. Bilinmesinde yarar var; ben de, kendimi savaşın içinde buldum, bunu yadırgıyorum oysa; savaştan ürktüğümde değil, çocukluğumdan beri ondan öğrendiğimden ve içimde, kalbime çevrilmiş korkunç bir silah duyduğumdan: Sorumluluk. Bugün, notlarımı yakmamın nedeni, son savaştan önce buna benzer konuları içeren yapıtları okumam, Romain Rolland, Barbusse, Dorzales, Remarque gibi yazarların kimi olağanüstü sayfalarını. Bunun dışında, aklın silahlarını daha da güçlendirmek gereği üzerinde önemle durmaya başladım; bir olanak bulunması, nasıl olur bilemem, bu silahların daha verimli, daha etkili duruma getirilmesi, gerçek, özentisiz, gür bir sesin, kişinin üzerine doğru gelip içine saplanması gibi örneğin.

Algılamak istediğim nedir, neyin derinliğine ermektir amacım, bilemiyorum. Geçen gün bir arkadaşım: «Sen oynatmışsın,» dedi. «Bak,» dedim, «uzun süre önce, kendi kendime söylediklerimi açıklarsam, anlarsın: Savaşların sürdüğü bir dünyada doğdum. Nasıl başa çıkarım?» Kötülük rüzgârının, yüzyıllar boyunca, esmeye başlar başlamaz alıp götürdüğü İncilleri, kitapları, öğretmenleri, örgütleri algılama çabası, oynatmak olmasa gerek... Anlamakta güçlük çektiğim bir şey de, karımın, ocakta yarı yanmış bulduğu birkaç notumu saklaması. Bu küçücük anıyı ya çocuklar için ya da kendisi için saklamış olabilir. «Bilemem,» dedim ona, «tüm yazdıklarım, okuduklarım, önem taşımaktan çok uzak şeyler. Belki de saçma hepsi.» Ve güldüm. Yadırganacak, acı bir gülüş.

«Kişinin içine dek işleyen o gür sesin, çağımızdaki ölçsüz kötülüklere karşı yükselmesi olası mı, Anna?.. Seslerin yükselmesi olası mı bugün? Olası mı?.. Çocuksun deme bana Anna. Hayır, Anna, sesler bugün yükselmez.»

Şu üç not var şimdi önümde. Nedenini bilemiyorum, yarı yanmış tümceleri okurken, karmaşık kimi

duygular doğuyor içime. Notlarda tarih yok. Onulmaz acı dolu yazılar. Yaralarımı sürekli açık tutmak, kendi yakınlarımla beslenmek, duygularımı okşuyor anlaşılan. İlk yazıyı okuyorum:

«D.M.'nin torbasını aldım, içinde karısıyla ilgili bir şeyler vardı. Karda sürünerekten, düşman ateşi altında yok olmasını önlemeye (çalışıyorum). (Dedi) ki bana...»

Bu değil, olay bundan sonraki sayfada:

«Ölü iki kez büzülüp kasıldıktan sonra, kendiliğinden sağ yanına döndü kaldı. Boynu gerilmiş, başını arkaya doğru atmıştı. Yanına oturdum, bir direnme içtepisi doldu yüreğime; ondan ayrılmamak. Kendi kendime konuşuyor, nerede bulurum bu denli iyi bir dost, diyordum. Beni hoşgörü ile dinleyen, yanımda güvenle yatan, kimsesi olmayan (...) akıl almaz (...) bilinmedik nedenlerle (yaratılmış) bir gezegende...»

Ateşin bozduğu birkaç sözcük daha heceliyor, sonra kendimden geçiyor, tümüyle karla kaplı o görkemli dağları düşünüyorum. Bu karların altında kalan ölüyü kanıtlayan bir noktacık... Gözlerimi yumuyor, anılarımı silinmez kılmak istiyorum. Notlarımı alıyor, parça parça ediyorum ve sonra pencereyi açıp, onları rüzgârın buyruğuna bırakıyorum. Rüzgâr kâğıt parçalarını karanlığın içinde dağıtıyor. Savaşı yeren kitaplar insanların büyük suçunu vurguluyor; kötülüğü, çamuru. Bilmek, duymak istiyorum... «Neyin var?»

«Bıçaktan iğreniyorum, bıçağı seviyorum...»

«Ne dedin?»

«Dışardan, 'Yetişin! Kurtarın!' sesleri geliyor.»

Evet, neden savaşırılar? Savaşan tüm insanlar, barıştan yanadır oysa. Doğaldır ki, savaşı da benimsemezler. Daha doğrusu, kimse, savaşa atılarak kendisini içinden çıkılmaz durumlara düşürmek istemez. Hiç kimse savaşı, yaşamaya yeğ tutmaz. Ne ki... Gerçekte, kimlerdir savaşanlar? Kuşku yok, savaşanlar ve ölenler, bir buyruğu yerine getirmek zorunda kalanlardır. Oynadıkları oyun, kendi oyunları değil. Demek, bütün notlarımı yakışım, doğru bir davranıştı. Değişik bir şey yapmamda yarar olabilirdi. Bir kitap? Evet bir kitap, ama olağanın dışında bir şey...

Düş mü görüyorsun, diyorum kendi kendime ve başımı geriye çeviriyor aynaya bakıyorum.

«Rengin sararmış,» diyor Anna ve yandaki odaya geçiyor. Kalktım, kapıyı kapattım, ağlamaklı. Elim tokmağın üzerinde kaldı. Yürümeye başladım odanın içinde, iki adım attım, Anna kapıyı açtı, başım uzattı.

«Anna, hava nasıl?»

«Bulutlu, çok bulutlu...»

«Saat kaç?»

«Geceyarısı.»

«Geceyarısı,» diye yineliyorum.

«İyi geceler.»

«İyi geceler.»

Kapı yeniden kapanıyor, ilerleyip pencerenin önüne geliyorum. Dışarıısı karanlık, sanki evimizi kara bir yas duvarıyla çevirmişler. Uzaktan kuru silah sesleri geliyor. Renkli düşler görüyor gibiyim. İnsanların barış günleri, evrenin özgürlüğü... «İyi geceler.»

Sabaha dek uyuyamadım. Gece bir ara kalktım, kasabadaki arkadaşım Dimitri M.'ye uzun bir

mektup yazdım:

«Yaşamımla ilgili ileriye dönük tüm girişimlerimi kesmiş bulunuyorum. Havaya bakıyorum, hangi yöne gideceğimi kestiremiyorum. Kıyamet gününün gelip çatacağı duygusu var içimde. Evimin üzerinde dolaşıp duruyor. Koparacağı korkunç gürültüyü sezinler gibiyim. İleri mi gitmek, geri mi dönmek doğru olur, bilemiyorum. Kıyamet insanın tepesinde sanki. Işık! Beklenen ışık, nerden gelecek dersin? Dışarısı göz gözü göremeyecek kadar karanlık. Son zamanlarda iyicine sıkılmışlar Prometheus'un bağlarını. Yazı yazarken kuşlar gibi soluyorum. Ve kısa sürelerle, birilerini beklercesine, bütün gece, battaniyeme sarılı, pencereden pencereye koşuyorum. Arnavutluk cephesinde, yağmurun altında, geceleri tepeden tepeye hayaletler gibi koşuşurken sarılı olduğum o eski çamurlu battaniyeme. Yağmurun altında arkadaşlarımla hayaletleriyle karşılaştım. Yanıma aldım o battaniyeyi, arasıra üzerimi örtüp, bu haksızlığı unutmamak için. O gece ben ancak bir saat nöbet tuttum. Okur yazar olduğumdan, soğuktan donarım diye, asteğmen geldi, beni içeri aldı. Yerime gelen asker, yüzyıllar boyu bekleyecek. Don, bir kılıç gibi kalbini delmiş. Sabah, arkaüstü yatar bulmuşlar onu. Ne önemi var sanki bunun... Yazmak istediğim bu değil. Nedir bizi bekleyen, biz ne bekliyoruz, bilemiyorum, Dimitri. Yaşamımda bu denli uyanık kalmadım. Dimdik dikiliyorum, başımı kaldırıyorum. Vakit yitirmemeliyim. Yeni baştan başlamak isteği var içimde. Evrene başka gözle baktığım noktaya dönmek. Uyuşmak istiyorum. Ne ki karşı durmak isteği de var içimde. Her gün, her saat, her an benliğimi yitiriyorum. Bilmediğim, beklemediğim, ama gerçekleşeceğinden de kuşku duymadığım bu olağanüstü olaylar karşısında küçülüyorum. Vurulmuş gibiyim. Oysa çevremdekilere inancım tamdı. İyilik dolu insana, güzelliğe, yaşama... Ve şimdi tüm inançlarım, rüzgârın boşlukta savurduğu ağaç dallarını andırıyor. Bir yabancı gibiyim. Soğukkanlılığımı yitirmemek için tüm gücümü harcıyorum. Bir yabancı gibi kaçmak yerine, çılgın davranışları önlemek ve gerçeklerle yüz yüze gelmek cesaretini gösterebilmek. Böyle mi dersin? Böyle mi? Yoksa buna neden olan benim yükümlülüklerim mi? Sen ne dersin? Böyle mi? Çevremizdeki tüm olayların bu denli önemli olmadığını yazabilsen bana, her şeyin basit, bana korku veren her şeyin düş olduğunu söyleyebilseydin... Ama böyle bir şeyi yazabilmen olanaksızmış gibime geliyor. Okuduklarımız, duyduğumuz, gördüklerimiz, hep aynı şeyler çünkü. Çevremizdekiler, hep aynı şeyler, Dimitri! Bezden saman dolu kuklalarımız gibi yırtıyor insanları kılıçlar, Avrupa katakomb(1) dolu, katakomblar martir(2) dolu. Boğazlanan hayvanın kanı için değil duyduğum tiksinti, ruhun barbarca ayaklar altına alınması, haydutların kutsal her yere yaptıkları baskındır beni tedirgin eden.

Dayanamıyorum! Dayanamıyorum! Ve inanıyorum ki benimle birlikte evrendeki tüm güzellikler de utanç duyuyor bu aşağılamalardan... Kör doğadan değil de, bugüne dek insan diye bildiğin, bu insan görünümündeki yaratıklardan kaynaklanan bu karanlıklarda... Şu anda, günün ilk ışığı camlarıma vuruyor, ama kötü bir düş gördüğüm, pencereyi açar açmaz dışarda gerçek bir günle karşılaşacağım inancına kapılmam olanaksız...»

Günden güne çevremdekiler için akıllamaz bir görünüme giriyorum. Gerekli önlemleri alarak ve sık sık arkama bakarak, yürüye yürüye kentin dışına çıktım bugün, azıcık olsun özgür hava solumak için. Ağaçlı bir yamacın eteğinde durdum. Sanırım özgür hava bulmanın olanağı yok. Sorun, insanlardan kurtulmak değil. Sorun, insanla birlikte, bu kötü yazgıdan kurtulmak. Oysa, yazgıdan söz ederken çoğu zaman kendimi düşünüyorum, acı çeken salt benmişim gibi. Bu yazgıdan bir kurtulsam, diyorum.

Tüm kaçaklar böyle mi başlarlar eylemlerine? Bilemiyorum. Karşı yamaçtaki ağaçları izlerken barıştan yana olan her şeyin benim gibi bilinçli olduğu kanısına kapılıp gökyüzüyle bütünleşiverecekmişim gibi geliyor içimden. Evrende olagelen bu tiksindirici şeyleri anlamalarını,

duymalarını sağlayacak acı tohumu onlar da içlerinde taşıyor sanki. Ne ki evren tek. Hiç kimse evrenin dışında kalmaz. Çevreme son olarak hüzünle baktım, sonra da arkamı döndüm, hızlı adımlarla uzaklaştım, evrenin tutsak kampına dönmek üzere. «İyi geceler...»

Bu gece gözüme uyku girmedi. Olağandışı, bitmez tükenmez karanlık bir gürültü, sık sık pencereleri, kapıları sarstı durdu. Bir kalp atışı gibi... Bulutlarla gelen rüzgâr değildi kuşkusuz, pencereleri, kapıları sarsan... Anna bir şeyler sezindi. Kalktı. Yanıma geldi, kulağıma eğildi:

«Düşündüklerin doğru... Ülkenin temelinde atan şey, halkın yüreğidir,» dedi.

Ortalık ağarınca zorlu bir kasırga, ağaçları, damları, tüm kenti sarsmaya başladı. Anna pencereyi tümüyle açtı, dışarıya sarktı, bana döndü.

«Prometeus diye adlandırdığın,» dedi.

Ve sonra pencereyi hızla kapadı.

«Onlarla birlikte gidelim! Onlarla birlikte gidelim!»

Gözyaşlarını tutmak için çaba harcıyor. Merdivenleri yuvarlanırcasına inerken, omuzlarının üzerinde uçuşuyor saçları. Özgürlük için yürüyen tutsaklar. Kocaman, kara bir bayrak rüzgârda ilerliyor. Kenar mahallelerden inen aç insanlar yığınlar halinde kentin merkezini karartıyor. Görkemli bir akarsu gibi... Sel sel yollara taşan, kabaran, yükselen, durgunlaşan... İri iri açılmış gözler, soğukta ıslık ıslık parıldayan dişler... Alan sanki buza kesmiş. Yoğun bir karanlık. Gökyüzü kapkara. Ne ki alan hıncahınç dolu. Uzun boylu bir genç, kalabalıktan ayrılıyor, bir taburenin üzerine çıkıyor, göğe bakıyor, üstümüzdeki kurşuni bulutlara şöyle bir göz atıyor, «önemli değil,» der gibi kollarını sallıyor. Kalabalığın coşkun gösterileri, buluttan kimsenin korkmadığı anlamında. Genç adamın sesi, havayı yırtan ateşten kılıçlar gibi:

«Kardeşlerim, İsa'nın yeniden dünyaya gelişini müjdeliyorum sizlere! Daha on iki yaşında. Ama bilgeliğiyle şaşkına çeviriyor zorbaları. Dünya Özgürlük Cephesinin 'Marangozlar Hücresi'nde sekreter. Bu hücrede, işgal altındaki tüm ülkelerin marangoz temsilcileri var; Özgür 'yarın'ın iskeletini hazırlayan marangozların... Yeni İsa'nın dediğine bakılırsa, kötürüm insan olamaz! Ancak kötürüm evren olur... Bu İsa'nın cüppe giydirilip bankalara odacı olarak yerleştirilen öbür İsa ile bir ilgisi yok. Kardeşlerim!.. Bu İsa'nın da üstü başı bizim gibi perişan... O da bizim gibi tutsak! Bizim gibi aç!..»

«SS. ler onun da barakasını basmışlar, şimdi evsiz barsız ortalıkta dolaşıyor. Gündüzleri hapishanede yatıyor, geceleri kimi zaman Doğu cephesinde, kimi zaman Batı cephesinde siperler kazıyor. Bize öğrettikleri, bizim insanımız. İstekleri, bizim isteklerimiz. Zeytindağına çıkmış, acılarımızı dile getiriyor, «ilk Hıristiyanlar sizsiniz,» diyor ve şunları ekliyor: «Katakomb'larda kollarımızı testereyle kesebilirler, hapishanelerde sinirlerimizi kötürüm edebilirler. Gerek soydaşlar, gerekse zorbalar, kardeşleriniz bile sizleri vahşi hayvanların önüne atabilirler. Fırınlarda yakabilirler!.. Ama inancımızı yitirirsek, tepemizde parıldayan şu güneş bizim olamaz asla!..»

Susuveriyor birden. Halk dehşet içinde, şaşkın bakıyor açılıp kapanan azgına. Ne ki sesi çıkmıyor bir daha. Son bir çabayla zarzor açıyor ağzını, ama çaresiz, kapatıyor. Kurşunlanmış sağ şakağından kıpkızıl iki kan seli süzülüyor aşıya. Ayakta durmak için direniyor, hâlâ ağzını açmaya çabalıyor. Düşecek gibi oluyor. Son bir çabayla ağzı aralanıyor. Tam düşmek üzereyken, halk birden atılıyor. Kendine doğru uzanan ellerin üstüne üstüne yıkılıp kalıyor.

«Güle güle kutsal öncü,» diye mırıldanıyor Anna, gözyaşlarını çiğneyerek.

Korkunç ışıklar altında bir kıyamettir kopuyor. Üçüncü Reich'in askerleri bütün çıkış noktalarını

tutmuşlar. Ne ki halk, korku engelini aşmış özgürce yürüyor üstlerine. Makineli tüfeklerin takırtıları zavallı bir köpeğin gecede ulumasını andırıyor. Sanki insan seli, kapkara dalgalar halinde sokaklara akıyor. Geri çekiliyor sınısını uyandırıyor belki, oysa çekilmiyor, ilerliyor! İlerliyor! Kutsal ölüyü, bütün ölüleri, yaralıları, kara bayrağı ve güzelliğini kendi güzelliğinin içinde yitiren kutsal öncünün sözlerini de birlikte taşıyarak. Özgürlük savaşlarını geride bırakıp binlerce yıl önce yola çıkmış gibi tıpkı. Bugünkü durak Sintagma alanı.

Bugün evime beklenmedik bir anda Dimitri geldi. Elimi sıktı, yanağımdan öptü,

«Her şey yolunda,» dedi.

«Dışarısı bir uçurum gibi. Rüzgâr önüne geleni sürüklüyor, uçuruma itiyor, yok ediyor.»

«Yok oluyoruz diyorsun, oysa evren kalıyor. Demek ki yok olmamız boşuna değil.»

Dimitri gülümsüyor. Sona ereceği kuşkusuz savaşın bitiminden birkaç yıl ilerisini yaşıyormuş gibi gönül rahatlığı içinde.

«Yurtseverler kaynaşıyor,» diyor. «Bütün halklar bayrak açmış.

Bak... Yüz yüzeyiz, şimdi, konuşuyoruz. Ne mutlu bize. Milyonlarca insan birbirini göremiyor artık. Biz, şu ana dek, şanslı sayılırız.» «Hiçbir şeyden kuşkulananmak istemem ama, Dimitri, bu karanlık nerden kaynaklanıyor? Nedir ölçüsü bu karanlığın? Yeryüzünde, yapacağı kötülük nereye dek varabilir? İşte bu yüzden zaman zaman insanın kötürüm olduğu kuşkusu düşüyor içime. Tüm beynimdekilerin yarım olduğu kuşkusu. Bir an geliyor, her şeyi kırıp geçiren bu güçleri bütün dünyanın üzerine gerilmiş ateşten bir örtü gibi görüyorum. Özgürlük, Adalet, Barış? Yoktur bu denli sulanan başka ağaç. Nerede çiçekleri? Nerede ürünleri?»

«Bu söylediklerine gerçekten inanıyor musun. Bak, ben seni götürmeye geldim, senin de beni götürmen koşuluyla.»

«Bilemiyorum Dimitri... Nedir inandıklarım, nedir inanmadıklarım, bilemiyorum. Salt acımı dile getirmeye çalışıyorum. Sana yazmamış mıydım bunları? Şimdiki ben ve öbür adam, arkadaşın, bir zamanlar yakının olan, arkadaşın, öbür adam, öteki ben... Aramızdaki Özdeşlik yok oldu gitti. Sevgi dolu, inanç dolu arkadaşın... Değişik kişiliği olan bir insandım.»

«Yüzyıllar boyunca savaşın gerçek anlamını kavrayamadık. Kişinin mutsuzluğu yapaydır. Haksızlık kurnazdır, ama korkaktır da. Hak, içinde, yaşamın ruhunu taşır, bir vuruşmada yenik düşmesi, savaşı yitirdiği anlamına gelmez. Bu büyük savaşta da yengi, hiç kuşkusuz, onun olacak ve bu yakın gelecekte gerçekleşecektir. Bu savaşta yaşamlarını yitiren milyonlarca kişi, geleceğin temelini oluşturmakta. Bu çok pahalıya patlıyor biliyorum, ancak karşılığı da olağanüstü derecede değerli.»

«Buna karşı çıkmak istemem. Sinirlerime egemen oluyorum, inanmak için çaba gösteriyorum. Ama, bir acı var içimde.

Yüreğimden yaralanmış gibiyim, biri beni oyuna getirdi sanki.» «Milyonlarca insan şu anda ölüm kalım savaşı veriyor. Nasıl yitirirsin onlara olan inancını? Kan selleri içinde yüzen bu insanlardan kuşkulananmak ne büyük günah. Bunlar seni aldatmış olamazlar. Senin gibi savaşçılardır onlar. Şu anda tümümüz, onlar da, biz de, ne tüccarız, ne çiftçiyiz, ne de düşünür... Bir çeşit askeriz, bir çeşit havari. Bu ulus...»

«Ateşler içinde yanan bir dünyada benim dramım ne önem taşır bilemem. Ama insanımın ulusumun dramıdır. Nasıl severim onu bilirsin...»

«Kuşkusuz seversin. Ama, kurtuluşa olan inancını yitirdiğini söylemekten de geri kalmıyorsun,

gözyaşı dökmekle yetiniyorsun. Oysa onun verdiği savaş, tümümüzün savaşdır. Gereksinmesi olmayan tek şey, gözyaşlarımızdır. Yazık ki biz ona hiçbir şey veremiyoruz; bunun dışında.» «Ne yapabilirim, Dimitri? Nasıl yardımcı olabilirim? Ölüm korkutmuyor beni. Biliyorsun, yüzyıllardan beri süregelen bu eylemi, sonsuz yengi değil, sonsuz yenilgi gözlemekte.»

«Korkunu anlıyorum. Bana yazdıkların apaçık. Ama çevrendeki insanlara, örneğin bana, güvenle bakman gerek.»

«Bilirsin, Dimitri, severim seni. Ama, üzerine şimşek düşmüş bir ağaç gibiyim şu an. O korkunç ışık patlamasının etkisi altındayım hâlâ, gözlerim kör. Bana biraz zaman tanı, ola ki kendime gelirim. Ama bugün», inandıramazsın beni, ben de kimseyi inandıramam. Bütün bunların yüzyılımızda olduğu gerçeğini yok saymak olası mı? Bu canavarların, Goethe'nin yurdundan yola çıktıklarını? Kim daha güçlü? Hitler mi Beethoven mi? Bu düşünceleri açıklamama kimse engel olamaz. Kişiliğim üzerinde kuşkuya düşmek olanaksız. Ben, benim. Kendime özgü bir savaş sürdürüyorum. Descartes'in görüşünü tersine çevirirsem derim ki: 'Düşünüyorum, öyleyse savaştan iyiyim.' Ama iyiliğin egemenliğine inanmamak da olanaksız. Bir kör kişinin, kendisini elinden tutup götürene inanmasına benzer bir inanç var bende. Budur yitirdiğim büyük mutluluk. Yüzyılımız insanların, sonsuza dek varolacak insanın ölçüsü olduğu görüşünü benimseyemiyorum. Ve daha da tasalı düşünceler var kafamın içinde. Nedir düşünce, din, şiir, müzik? Ve bu karanlık?»

Bir an göz göze sessizce bakışıyoruz. Dimitri, elindeki saate göz atıyor. Geciktiğini söylemeden, kapıya doğru yürüyor.

«Gidiyor musun Dimitri?»

Elimi sıkıyor. Tatlı gülümsemesi birden bana da geçiyor. Köşeden ayak sesleri geliyor kulağıma, sonra odama dönüyor, kapıyı kapatıyorum.

Yatağımın kenarına oturuyorum, ellerim dizlerimin üstünde kenetlenmiş. Yabanıllar yapıcı olamaz, inceleyici, araştırmacı olamazlar. Boran başladı mı, kıyamet koptu mu mağaralarına koşarlar, ağaç kovuklarına gizlenirler diye düşünüyorum. Ormandır bende eksik olan. Dimitri beni götürmeye geldi, ben de onu götürecektim. Silah kullanmasını bilirim ve inim inim inleyen halkımı severim. Bu işkenceci diktatörlerden iğreniyorum. Ama bıraktım, gitti. Nedir amacım? Neyi simgeliyorum? Onu gidip bulmam gerek. Gözlerimi bir mendille bağlayıp, Dimitri'nin istediği yöne gideceğim. «İnanıyor musun?» diye soracak. «Seni izliyorum,» diyeceğim. «Çağımızın bu bunalımında, kurtulmam ya da yok olmamın ne önemi var? Yüzyılın bunalımı mı? Bilemem, Dimitri, hiçbir konuda kesin bir şey söyleyemem!..»

Yatmadan, çocukların odasına bakıyorum. Üstleri sıkı sıkı örtülü. Varşova geto'sundan birkaç bin kilometre uzakta.

«Boran!»

Bir çığlık koparıyordum az daha, oysa hiçbir olağanüstülük yoktu. Gece olmuş, o kadar. Kalkıyorum, ışığı yakmadan, gidip pencereyi kapatıyorum. Yüzüm camlara yansıyor. Yolda telaşlı ayak sesleri duyar gibiyim. Kurtulmak için koşuşan insanlar... Bağırışmalardan camlar gıcırıyor. «Boran!» Doğal... Kulak veriyorum, yok bir şey. Bütün Avrupa'dan duyulan ayak sesleri ürkek, telaşlı, erinçsiz. Ne ki camlar gıcırdamıyor. Işığı yakıyorum. Lamba sallanıyor gibi. İncelercesine bakıyorum bir an. «Deprem mi?» Işığı söndürüyorum. Görmek istemiyorum bu depremi. İlkyaza dek... Değişik, arı bir rüzgâr esene dek... Bulutların dağılmasına, havanın temizlenmesine dek... Yaralı yüreğimin iyileşmesine dek... Ve insanlar... Yaşam savaşı veren insanlar, ağır yaralı insanlar... Onlar da benim yüreğim. «Yüreğim,» derken, içimdeki kanlı çatışmaların toplamını düşünüyorum. Kafamda

yeni kurallar oluşmak üzere. Varolan kuralların geçersizliği öylesine bir kesinlikle kanıtlandı ki... İnançla kuşku, sevgiyle tiksinti, yaşamla ölüm arasında gülümseyerek yürüyorum. İçimdeki iyimserliği yitirmemek için çaba harcıyorum. Damarlarımı, yaşam denen gövdeye bağlamaya çalışıyorum, ruhumu doğayla bütünleştirmek çabasındayım. Ne ki bütün çabalarımın boşa gideceği korkusu var içimde.

Saat sabahın üçünü çaldı. Neler oluyor dersiniz şu anda evrende? Kaç ev ateşe verilmiş? «Pis Alman, çocuğun kolunu dizinde kırdın, 'açım' dedi diye. Hayvan! Hayvan! Hayvan!» Tek ayağım üzerinde durmak istiyorum, ayak değiştiriyorum, iki ayağımı deniyorum, olmuyor, dengemi yitiriyorum. Ruhum gövdeme, gövdem ruhuma tutunuyor. Kapım birdenbire açılrsa, beni odanın ortasında böyle, kımıltısız, Rodin'in bir yapıtı gibi bulacaklar.

Almanların sabah marşıyla uyanıyorum. Kentin üzerinde, bir zafer ıglığı gibi dolaşan bu marşın içinde nasıl bir dostluk olabilir, diye düşünüyorum. Geçenlerde biri söylüyordu: Hayvanlar bile konuşmak ve şarkı söylemek yeteneğini elde etmişler. Almanların marşı, bazen kentin uğultusuna karışıyor, bazen uzaklaşıyor gibi. Kentin altını üstüne getirmişler. Damlar, rüzgârın savurduğu tenteler gibi dalgalanıyor sanki. Kulaklarımı tıkamak istiyorum. Ama yeterli mi ki? Binlerce duyguyu tıkamak gerek, yoksa engelleyemezsin algıları. Duyarsın.. Ne yapsan, ne etsen, duyarsın. Oysa üçüncü kattayım.. Bu uğultu, yeryüzünden değil de gökyüzünden mi geliyor yoksa?.. Acele giyinip sokağa çıkıyorum. Dimitri'ye rastlıyorum kapıda. Yanyana yürüyoruz. İnsan dalgası bizi ayrı yönlere savurur korkusuyla çoğu kez elele tutuşuyoruz. Yurtseverler, yurtseverler, yurtseverler!.. Yollar, yurtseverlerden oluşan seller gibi akıyor. Ama gene de hainler, işbirlikçiler, sokak aralarında aralıksız sürdürüyorlar alçaklıklarını. «Nasıl olur,» diyor Dimitri, «nasıl satar bunlar Üçüncü Reich'e tüm bu yurtseverleri?» Ne ki Almanlarca kulaklarına yerleştirilen altın antenlerle olanları bir bir izliyorlar. «Bu kişi yurt sözcüğünü söyledi, bu özgürlük dedi, bu ekmek istedi.»

Sokaklar mahşer yeri... İnsanlar telaşlı telaşlı konuşuyorlar. Nereden geliyorlar, nereye gidiyorlar? Sanki bir kasırgaya kapılmışlar. Cankurtaranların sinir bozucu düdüklere kalabalığı daha da paniğe uğrattıyor.

«Umut var!»

«Umut yok!»

Gözümden yaş geliyor, kolumla silmek istiyorum, bu arada Dimitri yok oluyor yanımdan. Sağa koşuyorum, sola koşuyorum, arıyorum, kalabalık çıkmazlara dalıyorum, hiçbir yerde göremiyorum. Sanki bir damla su, düşmüş, akıntıya kapılmış, nehrin içinde yok olmuş... Bulutlar gözdağı verircesine kentin tepesinde asılı. Karanlık bir orman gibi. Nedir değişen? Nedir kökü kazınan? Nedir sallanan? Bu bağrıışmalar niye?»

«İleri!»

«İleri!»

«İleri!»

Gelecek aydınlıktır, kuşkusuz. Ama şu geleceği bir görebilsem... Bakın, topallıyor gibiyim. Bundan büyük mutsuzluk olabilir mi? Bu denli yoğun, olağanüstü büyük bir kalabalığın içinde bulunmak ve yalnız olmak. Topallayarak yürüyorum. Ayağı kırılan bir kurt gibiyim. Ulumak geliyor içimden. Çocukluğumun kış gecelerindeki kurtların ulumalarını anımsıyorum. Umutsuz bağrıışmalarının hüznü güzelliğini hiç unutmam.

«Yunanlı yurttaşlar! Yunanlılar!.. Güneşteki lekeler insanların ruhlarını etkiler, onları savaşa

sürükler, derler. Şunu aklınızdan çıkarmayın! Üçüncü Reich'in bir askerini öldüren, güneşin bir lekesini yok eder... Yunanlı yurttaşlar! Yunanlılar!..»

«Sen misin bunu söyleyen?»

«Evet, benim!»

«Sen?»

«Severim, nefret ettiğim bıçağı.»

Evimin yolunu bulmaya çalıştıktan yürüyorum. Rüzgârla bir itişmedir gidiyor. Bir ara, uzaklarda, kalabalığın arasında, belli belirsiz, yarı saydam, arkadaşımın gölgesini görür gibi oluyorum. İte kaka yürüyorum, yolu açmak için çırpıyorum. Yararsız. Kalabalık, karşımda bir duvar...

«Dimitri!»

«Dimitri!»

«Dimitri!»

Evimin girişinde, bir an dikiliyorum. Ellerim buz gibi. Sararmış. «Başka kimi gördün?» diyor Anna.

«Sanıyorum, Amerikalı zenciye ve Sikuanalı yoksulu.»

«Başka?»

«Çok kalabalık vardı. Yedi yaşlarında bir de Hintli çocuk gördüm. Dediğim gibi, bu bir miting değildi. Sanki yaşamsal kararlar almak üzere yapılan bir toplantı.»

«Nelerdi alınan kararlar?»

«Barbarlar gitsin!»

Başını önüne eğdi. Yandaki odadan geçerken, sanki kafasına iyice yerleştirmek istercesine, «Barbarlar gitsin,» diye mırıldanıyordu. Yalnız kaldım. Ne evin içinde, ne dışarda çıt yok. Duvardaki tabloları indirmek, aynaları örtmek, evde duyguları okşayacak ne varsa, üstüne örtü çekmek geliyor içimden. Yalnızlığımı sonsuza dek götürmek. Acı gibi, ölüm gibi. Masaya oturuyor, yüzümü avuçlarımın içine alıyorum. Kış günlerinde yalnızlığa itilmiş, yurdumun hendeklerinde uluyan çaresiz kurtlar geliyor aklıma. Onlara acıyorum.

«Yurttaşlarım!..»

Kimi de, kafamda karman çorman oluyor geceler, birörnek oluyor. Ama şafaklar, da karman çorman oluyor. Çocukken sabahları uyandığımda gördüğüm tan ağartısını yeniden görebilecek miyim? 0 gül rengini ve «günaydın» diye selâmlaşan o açıkyürekli insanları... Tanrım, insanların içindeki derinliğe eremedim.. Eremedim, Tanrım, eremedim. Gerçeği söylüyorum, kucağımda bir oğlakla eve dönerken canımı alsaydın keşke.

Kapı ne zaman açıldı, çocuğum ne zaman içeri girdi, anlayamadım. Gittikten sonra, sesini duydum.

«Babam ağlıyor...»

Odamda doğadan artakalan iki şey var; biri ruhum, öbürü de masamı süsleyen çiçekler. Ruhumu, sanıyorum, güneşe ve yurdumun gökyüzüne borçluyum; çiçekleriye Anna'ya. O denli zarif ve renkleri olağanüstü güzel... Düş gibi geliyor. Çiçeklerin gerçek olduğuna beni inandırmalarını istiyorum.

«Dışarda, yeryüzünde çiçekler yaşamlarını sürdürüyorlar, öyle mi?» «Bu ne biçim soru?»

«Çiçekler yaşamlarını sürdürüyor mu?»

Döndü baktı, karşılık vermedi, elindeki örgüye çevirdi başını. Alçak sesle konuşuyoruz. Aldığımız karartma önlemlerine karşın, az ışık yakıyoruz. İki kişinin birbirlerini ancak görebileceği kadar. «Derken tel örgülerini geçtik. Uzun süre karnımızın üzerinde süründük. Dönüşte, onlar için, iş işten geçmişti. Ayak sesleri, bağırışmalar, silah sesleri duyuldu. Dimitri'yle birlikte duvara tutuna tutuna karanlıkta görünmez olduk...»

Anna karşılık vermeden dinliyor. Örgüsünü topladı, ışığa baktı. Söyleyeceklerimi bitirdim. Suskunluk, kuşku, korku, yeniden egemen oluyor. Kara örümceklerini yeniden örüyorlar duvardan duvara, giysiden giysiye, eşyadan eşyaya. Yarı kapalı gözümün önünden, kent geçiyor, bulutlarıyla, üzerlerine sloganlar yazılmış duvarlarıyla, yolda bugün gördüğüm sırtüstü uzanmış ölüsüyle ve yanında onu severcesine yalanan sıska kedisiyle. Ama az sonra kentin görünümü değişiyor birden gözlerimin önünde. Parmaklıklar, darağaçları, testerele, varlıklarını kanıtlamak istercesine ayaklarını sürüyen iskeletler, bodrumlar, karanlıklar, cehennem çılgınlıkları... Ardından büyük mezarlıktaki selviler, canlanıveriyorlar, gerilere doğru çekilip, rüzgârın hızla açtığı ana demir kapıdan çıkıyorlar birer birer, ard arda, yaşlı, uzun, görkemli, kentin anayollarında gezinmeye başlıyorlar. Bize doğru geliyorlar. Komninon sokağına yaklaşıyorlar. Ayağa kalkıyorum. Sivri uçları birer birer pencerenin önünden geçiyor. Sanki belli belirsiz eğilerek de sağdaki soldaki evleri selamlıyorlar.

«İyi geceler.»

«İyi geceler.»

Koltuğuma çöküyorum yeniden. Dağların doruklarını ışıl ışıl aydınlatan güneşi düşünüyorum. Ne olursunuz, 'günaydın' deyin bana! 'Günaydın' deyin... Aynı anda yaklaşmakta olan boranla konuşmaya koyuluyorum. Ağır bir kışın geldiği duygusu var içimde. Bugün gittim, siyah şemsiyemi onarttım. Salt yağmur için değil, daha yakışık alır diye düşündüğümden. Bir de geniş kenarlı siyah şapka satın aldım, çünkü, çevreye, ruhuma daha uyumlu düşeceğine inandığımdan. Şu anda iyice anımsıyorum, sabahtan bu yana üç kez indirdim odamdaki renkli tabloları, bu el yazılarını, notlarımı üç kez cebime koydum, çıkardım. Ve üç kez, eski püskü valizimi girişe kadar götürdüm. Anna'nın telaşını anımsıyorum.

«Nereye gidiyorsun? Unuttun mu? Dışarıya çıkamazsın.»

Dizime dek çamura batarak yürüyor gibiyim. Ayaklarımı çamurdan çıkarırken kulağıma gelen ses, gecede duyulan ses. Yüzüm, donmuş yağmur damlacıklarıyla kaplı. Zaman çarkını tek başıma çeviriyormuşum gibi.

Anna örgüsünü dizleri üzerine koymuş, düşünüyor.

«Düşün,» diyorum, «bir avuç Alman tüm evrene egemen olmak istiyor. Geri kalanlar, onların yaşamalarına izin verecekleri insanlar, onların artıklarıyla sürdürecekle yaşamlarını.»

Elini kaldırıyor, parmağıyla dışarıyı gösteriyor.

«Duyuyor musun?»

«Neyi?»

«Umut.»

«Umut mu?»

«Bayrağı cebinde taşıyan...»

Şaşkınlığı görüyor.

«Ağız mızıkası çalan çocuk geçiyor.»

Günler geçtikçe yaşam, tam bir cehennem halini alıyor.

«Bak,» dedi, «iki gün önce yukardaki sokakta ağız mızıkası çalan çocukla bu çocuk aynı çocuk mu bilemiyorum. Öncekini öldürmüş olabilirler. Ne ki ağız mızıkası hep aynı mızıkâ.»

«Ne bekliyoruz, neden uyumuyoruz hâlâ?»

«Arkadia'nın çınar ağaçlarında ipe çekilenleri rüzgâr sallıyor şimdi... Bizim uyuyacak zamanımız var, ondan uyumuyoruz.» Tedirginliğimiz gitgide artıyor. Gizli oluklardan akan suyun sesi geliyor kulaklarımıza.

«Yeter! Bitsin artık bu savaş Tanrım!»

«Yetişin! Yetişin!»

Anna, düşüncelerine dalmış, dışarıdan gelen sesleri duyamıyor. Birden ayağa fırlıyorum. Yeter artık! Dimitri'nin verdiği tabancayı kaptığım gibi pencereye koşuyor, pancurların arasından dışarda olanları seçmeye çalışıyorum. Anna belime sarılıp çekiyor beni. «Tanrı aşkına!..»

«Anla beni. Gökyüzündeki de kulak asmıyor bu cinayetlere. Biz ne bekliyoruz?»

«Yapma, dedim!»

«Karşiki komşunun çocuğunu öldürüyorlar. Anlıyor musun? Babası 'hayır' dedi diye, çocuğunu öldürüyorlar. Olmaz Anna, bu kadar olmaz!»

Tabanca, dolapta asılı eski damatlık giysisinin cebine konuyor yeniden. Yaslı, sallanıyor perdeler.

«Duymuyor musun kaz adımlarının sesini? Buz gibi yılışmalarını görmedin mi?»

«Sus artık! Sızlanmaktan ne çıkar ki, otur!»

Koridora çıkıyorum, askıdan şapkamı alıyor, ölgün ışıktaki boş boş bakıyorum. İki adım atıyorum, aynaya doğru. Öteki odaya geçiyorum. Eğilip çocukların, yorganın dışına çıkmış ellerini öpüyorum usulcacık. Yeniden dönüyorum odaya. Ve çok uzun bir yolculuktan dönmüşçesine, bitkin, yeniden sandalyeye oturup dirseklerimi dizlerime dayıyor, yüzümü avuçlarıma içine gömüyorum. Anna, kanapede oturmuş, Faust'tan Margaritan'ın sözlerini okuyor mırıldanarak:

Böylecene güzel bir yabancı kuş oldum. Uç git uzaklara! Uç git uzaklara!

Dinlendiricidir ölüm. Bir tanrısal kutsamadır. Bu sabah vardım bu kaniya, Dimitri'nin tutuklandığını öğrendiğim an. Üçüncü Reich onu kara tırnaklarıyla pençelemiş, ne yatabileceği, ne de ayakta durabileceği bir hücreye tıkmış. Şu an, orada yurdumuzu temsil ediyor, insanlığı temsil ediyor. Tam donanımlı olduğu halde boranı görür görmez göklere yükselen meleği temsil ediyor.

«Dememiş miydin, Dimitri? Bu rüzgâr...» Gün boyu şemsiyeyle yağmurun altında dolandım durdum; belirli bir amacım olmaksızın. Suçu nedir, suçumuz nedir, biliyorum. Suçlama apaçık, kesin. İnsan olmak. Gerçek mi? Tel kırbaç, deriye, etlere, kemiklere inatla şu soruyu yöneltecek:

«Gerçek mi insan olduğun, gerçek mi?» Boşa gitmiş soruşturma, bir şey öğrenememişler. Ama bir şeyler de duymuşlar. Ancak, kimse bilemiyor ayrıntıları. Sendeleyerek çıkıyorum merdivenleri, ne yapacağımı bilemiyorum, huzursuzum. Eski anılarımızı düşünerek oyalanıyorum. Tasasız günlerde çekilmiş resimler... Savaştan önce bana armağan ettiği bir kitabı alıyorum kitaplıktan. İlk sayfasına Andre Chenier'nin bir dizesini yazmış:

Gözyaşı döksün isterim ölümüne erdem.

Artık kuşku yok, dileği yerine gelecek. Bir masaya oturup bütün öfke türlerini, bütün isyanları

kâğıda döküyorum. Ne dilerseñ dile benden Dimitri! Yüreğim seninle. Tüm gizlerini dilediğince ona emanet edebilirsin. Nereye gitsin istersin? Ne söylesin istersin cellâda? Tüm gardiyanları, tüm cellâtları, tüm muhbirleri bir araya topluyorum hayalimde... Bir Orfe gibi onlarla konuştuğumu, onları yola getirdiğimi ve tüm Dimitri'lerin özgürlüğe kavuşmalarını sağladığımı... Evim nerede? Ben değil miyim öldürülen çocuğı gören? Açlıktan ölenleri götüren çöp arabalarını gören? Dimitri'yi tutuklamışlar, aç yattı çocuklarım bu gece, cellât bütün kente egemen. Öyleyse?..

O anda, kapının çekingence tıklatılması, Orfe'nin hayvanlara yaptığı konuşmayı andırır biçimde konuştuğum cellâtları, gardiyanları, işkencecileri, darmadağın ediyor. Ve ardından, dokunaklı ama karamsar bir ses yüreğimin hop oturup hop kalkmasına neden oluyor.

«Bulamadık, hiçbir şey bulamadık.»

Dimitri'nin annesi karşımda duruyor. Bugüne dek gördüğüm belki de en korkunç mutsuzluk. Yüzü mumyayı andıran sarı maske gibi. Ama alnında açık bir tarih var:

1942

Dışarısı kararmağa yüz tutmuş. Pencereden vuran ışıktaki yüzlerimiz belli belirsiz seçilebiliyor.

Dimitri'nin annesi, diz çökmüş ağlıyor; ellerimi gözyaşlarıyla ıslataraktan.

«Anna ışık! Işığı yak Anna!»

Gürültü ve karanlık. Ne başı var ne sonu. Yüreğim, okyanusun ortasında çaresiz kalmış bir sandal gibi. Dünyaya gelmeseydim, ne önemi olurdu bunun evren için? Dünyadan göçüşümün de önemi olmayacağı açık. İnsanlar hiçbir zaman bu kadar benzeşmemişlerdir. Yalnız kuşlara... Ya da devinip duran önemsiz kumullara...

Sokakta yürürken, çoğı zaman sürü sürü götürülen sanıklara yol vermek için kenara çekiliyorum. Telörgü yüklü kamyonlar beni çiğnemesin diye kaldırımlara kaçıyorum; daha düne kadar insanların mutluluğı için çalışan bu kamyonlardan... Yeryüzü kurumuş sanki, bir tutam ot bile bulmak olası değil mi artık, diye mırıldanıyorum kendi kendime.

Halkımın, zorbalara da açıkça karşı çıkabileceğı ortamın bir gün mutlaka oluşacağı umuduna kavuşması için önce morali güçlenmeli... Ve bu her an gerçekleşebilir. Homer'in şiirlerindekiyelerinden de büyük olaylarla yüz yüze geliyoruz sık sık. Her sabah ufuktan yükselen ve bütün Yunanistan'ı kaplayan güneş gibi tıpkı insanı yüreklendiren, coşturan... Öylesine an...

Bu kasırganın içinde, bu yok oluş kaosunda, kafamın içi karmakarışık. Kendi kendime soruyorum: Kim, ne hakla, yaşamın her noktasında içine düştüğümüz bu büyük açmazın bütün çıkış yollarına YASAKTIR sözcüğünü yerleştirmiş? Engellere karşıyım! Atıldığı yerde hareketsiz yatan bir ölü değilim ben! Çevremdeki bataklığa saygı göstermem olanaksız! Bu yasak'lara uyamam, hayır!... Kendime, Dimitri'ye, ağız mızıkası çalan çocuğa, adalete inancım tam olmalı. Bu böyle olmalı!.. Kişisel ve evrensel yasalara göre, kötülüğe karşı yengi, sonsuz barış bir düş olsa bile... Uğruna savaştığımız erdemın yerine külümüzün kalacağını bilsem bile! Ya varım, ya da yokum!... Bir zamanlar iyiye olan inancım sarsılmış olsa da, yüreğimdeki coşku iyinin var olduğunu gösteriyor, iyinin güç duruma düşmesi yüreğimdeki coşkuyu kamçılıyor.

Bir batağa düşmüş gibiyim. Nasıl oldu da batağa ittiler beni, Tanrım? Nasıl oldu da ruhumu eksik eğittim, nasıl aldatıldım, neden ormanları bırakıp kente indim, nasıl oldu da gerçek kişiliğimden başka bir kişiliğe bürünerek ortaya atıldım? Nedir beni bir kuştan, bir yabanıldan ayıran şey? Gitmem gerek! Bir yolunu bulup kaçmak, geri dönmek. Ne mutlu olmak ne de unutmak için, bıraktığım dağlara geri dönmek... Gerçekleştirmeyi amaçladığım tüm girişimlerin gücümü aştığını kabul etmek,

alinyazımın buyruğuna boyun eğmek sanırım en iyisi.

Odaları dolaşıyorum, her zamanki gibi; ayaklarımın yere sürtünmesinden çıkan sesi dinleyerek, Arnavutluk'ta yaşamlarını yitirenlere Tanrı'dan rahmet mi dileysem? Neden sürekli düşümde onlar? Kimseciklerin bulunmadığı o yerlerde işim ne? Patlamalardan sallantılı bir gece, mermi ışıltılı bir gece. Karşiki mahallede savaş sürüyor. Minotavros⁽³⁾ böğürüyor. Ve ben birden ağzının içinde buluverdim kendimi. Olduğum yerde durabilmem için çaba gösteriyorum. Ben de savaşmak zorundayım orada...

«Anna, çocuklar olmalı... Çocuklar neden ağlıyor Anna? Sokakta neden koşuşuyorlar böyle? Ne oluyor? Ne var?»

«Boran!»

«Boran!»

Dimitri'nin annesi geldi. Eteğinin altına saklayarak arkadaşımın silâhlarını getirdi. Çok zaman geçmesine karşın, kendisinden hiçbir haber alamadık. Tutuklu bulunduğu yeri öğrenebildik ancak. Annesi gitmiş, Yunanlı nöbetçiye yalvarmış ama öyle bir dipçik yemiş ki, yüzüstü yerde bulmuş kendini. Taş döşemede elleri yırtılmış, al kan içinde kalmış. Ertesi gün gene gitmiş kadıncağız. Sorgu yargıcının yanında, demişler ve her gün aynı karşılığı vermişler.

«Sorgulanıyor.»

Son gittiğinde biri kulağına fısıldamış;

«Tasalanma nine, İsa da sorguya çekildi.»

Dört gün önce, ortalık kararırken, kapım çalındı. «Bir Alman askeri seni soruyor,» dedi Anna. Ellerini göğsünde başlamıştı. «Korkma,» dedim. Bunu söylerken de ikimizi düşündüm. «Korkma,» dedim kendi kendime, «bu yolun yolcusuyuz. Çok az kişi bu karanlık ormandan yeniden gün ışığına çıkabilecek.» Koridoru geçtim, Alman'ın önüne dikildim:

«Benim!» dedim.

«Sen misin, sen o musun?»

Adımı iki kez söyledi; bir yanlışlık yapmamak için. Dünyanın herhangi bir noktasına 'özgürlük' sözcüğünü yazdım kimbilir? Elimi kaldırdım, askıdaki siyah şapkamı aldım.

«Benim,» dedim. «Aradığınız kişi benim.»

Alman askeri karşılık vermedi, özenle odanın kapısını kapadı. Davranışlarında hiç sertlik yoktu. Gözleri de kıvılcım saçmıyordu, tam tersine, serinkanlıydı. Bir ara, sağ elinin parmaklarını, giydiği gocuğun koluna sokar gibi oldu.

Birden bir ses:

«Yunanlı yurtseverler! Yunanlı yurtseverler!»

Ses, Sterafi tepesinden geliyor. Ne ki karşılık verebilecek durumum yok şu anda.

«Seni ve çocuklarımızı ilgilendiren şeyler bunlar Anna,» diye düşünüyorum.

Almanın, yalnız kalmamızı istediğini sezinliyorum. Anna'ya bakıyorum. Sessizce yandaki odaya geçiyor. Kapı kapanır kapanmaz, buruşuk bir kâğıt çıkarıp uzatıyor Alman. Olabildiğimce serinkanlılıkla açıyorum kâğıdı. Okuyorum. Gözlerimi kaldırıp yüzüne bakıyorum. Sonra hemen dönüyor, oturma odasının kapısını açıyorum. Elinden tutup çekiyorum.

«Geliniz.»

Bir an direniyor. Gecikirim korkusu, yüzünden belli. Almanın getirdiği not, Dimitri'den. Filan filan kişiler, diyor, işbirlikçilerdir. Kimi konularda da bilgi istiyor. Şöyle bitiriyor notunu:

«Aklından çıkarma, bu Alman askerinin şu davranışı ölümle cezalandırılır.»

Alman askeri bugün üçüncü kez kapımı vuruyor. Dimitri'nin annesi, yandaki odada. Gelip askeri öpmek istiyor. Bunun doğru olmayacağını söylüyoruz.

«Bir sigara? Bir bardak su? Bir şey almayacak mısınız?»

Hiçbir şey istemiyor asker. Oturmaktan da çekiniyor. Gülümsüyor. İnanılacak gibi değil bir Alman askerinin gülümsemesi.

«Çok iyisiniz, çok iyi. Ren bölgesinden misiniz?» dedim.

«Hayır, Prusya'danım,» dedi.

Yüzünü bir sis bürüdü sanki. Kendisine bir not verdim. O da bir kâğıt parçası istedi. Bir şeyler karalıyor, bitirdikten sonra İngilizce mi Fransızca mı yazdığı anlaşılacak. Kâğıt parçasını geri veriyor, elimi sıkıyor, uzun uzun gözümün içine bakıyor. Bir Alman benzemez biçimde eğilerek selâmlıyor ve gidiyor. Onu pencereden izliyorum. Sokağın köşesinde onu başka bir Alman askerinin beklediğini görüyorum. Köşeden dönüyor, görünmez oluyorlar. Verdiği kâğıtta şunlar yazılıydı:

«Arkadaşım, bu son gelişim. Bu akşam, ya da en geç yarın sabah Doğu cephesine gideceğim. Tanrı, arkadaşınıza yardımcı olsun...» Ve alta pek de okunaklı olmayan iki harf: J. R.

Saat on ikiyi çaldı. İçinde bulunduğumuz karanlık kaos'un bir başlangıç noktası olabilir mi bu? Sonsuz bir gecenin geceyarısını kestirebilmek olası mı? Saatin on ikiyi vuruşu sanki yüzyıl sürdü. Bu karabasanda kâh dalıp kâh uyanırken onikinci vuruşu duymamam öylesine doğal ki... Gecelerin uzunluğu da görece olsa gerek... Çünkü kimilerinin deliksiz uykusuna akıl erdirmekte öylesine güçlük çekiyorum ki. İnsanların bu bölük pörçük sürelerde deliksiz uyuyabilmeleri akıl almaz bir şey. Bu on iki vuruş, sanki on iki kum çölünü geçmişim gibi yordu beni.

Sokaktan gelen gürültülü ayak sesleri kesilmiş, Almanların kapı numaralarını görmek için kullandıkları elfenerlerinin ışıkları sönmüş. Zaman somutlaşmış sanki gene. Çoğu geceler de, zaman da, sanki ayraç içine alınmış bölünmüş gececiklermiş duygusunu veriyor insana. Bir yandan küt küt vuran insan yüreği, öte yandan makineli tüfekler, gecenin koyu karanlığı karşısında daha duyarlı yapıyor insanı, bir çiçeğin yaşamında bile olmayacak saniyeleri bitmez kılıyor.

Günün ağarmasına daha altı saat var. Demek 21600 saniye. 21600 saniye ile sürekli yağmur altında ve çamurlarla boğuşa boğuşa yürünmesi gereken 21600 kilometre kafamın içinde karmakarışık. «Karşıdakiler evlerine döndüler mi bu akşam?»

«Birini görür gibi oldum ama hepsi döndü mü bilemiyorum.»

«Uzağa gitmiş olsalar gerek.» «Biz hergünkü gibi yarın da döneriz.» Hiç kimse bilemez. 21600 kilometrede daha neler oluşabilir. «Şeytanın yattığı yeri bilenler, şeytanla birlik olanlardır.» Süngülüler ve muhbirler! Yetiştiricilerince duyarsızlaştırılmış, acımasız, sevmek ve utanmak duygularından tümüyle yoksun, insanları sokak köpeği gibi gören Üçüncü Reich'in askerleri.

Düşünüyorum; Üçüncü Reich'in Gotik kiliselerinde Bach'ın melodilerini söyleyenlerin insanları öldürürlerken de gönül eğlendirdikleri, hoşça vakit geçirdikleri kuşkusuz. Zaten söyledikleri her notada da 'alleluia'yı⁽⁴⁾ aşıladıkları, İncil'in kutsallığını alaya aldıkları açık. Kötü ruhlar, SS uniformalarıyla kilise çanlarını çalarlarken, öte yandan bütün Avrupa'daki Yahudiler yeni giysileriyle sürüler halinde kiliseye doğru götürülmekte.

Austviç katedrallerindeki dini törene zorla katılmak amacıyla.

Dimitri'yi öldürmüşler.

Soruşturma uzun sürmüş olmalı, akla ilk gelen bu. Öyle ki, olayların baştan nasıl sonuçlanacağı belli olduğu halde, gene de umutlanmaya başlamıştık. «Dimitri'yi öldürmüşler,» tümcesini, anlamını kavrayamamışçasına, hecelere bölüyorum. Öldürmüşler... Doğrusu? Ne doğrusu? Bu nasıl bir gün böyle, Tanrım! Bulutlar, kocaman denizanalarını anımsatırcasına, gökyüzünde bir toplanıp bir dağılıyor. Rüzgâr insanları saçlarından kapmış sürüklüyor sanki. Arkadaşımın annesi başını omzuma dayamış, ağlıyor.

Aramaya gidiyoruz... Neyi aramaya? Onu nerede buluruz? Kim verir bize onu? Ne verirler? Rüzgâr, yaşlı kadının gözyaşlarını savuruyor. Oysa ben, ona kötülükten özenle kaçınan «biricik oğlu» «Dimitrios» için söylenecek söz bulmak gücünden yoksunum. İnsanlar kurşuna diziliyor, asılıyor. Her şey yok ediliyor. Gerçek dışında, dökülen kan dışında, her şey... Çünkü, kanın, bütün olup bitenleri algılama yeteneği vardır. Gözü vardır, kulağı vardır, zalimleri adım adım izler. Ölüler de yaşayanlar gibi gözüpek ve korkunçturlar. Tüm yaşamımda duymadığım büyüklükte bir keder var içimde. Hiçbir sözcük acılı bir anaya söylenebilecek güzellikte olamaz. Sağa sola koşuşup duruyoruz sürekli. Ölüyü ya da mezarını soruyoruz, sanki dileniyoruz. Dimitri de toplu mezara kondu, dedi biri. Ertesi gün daha geç gidersek bilgi verebileceğini söyledi. Zorlu bir yağmur yağmaya başladı. Ansızın kötü bir olay karşısında kalmış gibiyim. Dimitri'nin annesi, yağmurun altında ıslanmak istiyor. Sonsuza dek ıslanacak olan oğluna daha yakın olabileceği düşüncesiyle, bütün kış, bütün kışlarda ıslanmak istiyor.

Kentin öbür ucundaki evine götürdüm onu ve gece karanlığında ağır ağır yürüyerek döndüm. Sendeleyerek, bakar kör gibi yürüyerek evimi buluyorum. Kapıyı açıyorum. Sonunda evimdeyim! İçeri girer girmez sanki odada bir dağınıklık görüyorum. Dikkatle bakıyorum: Her şey yerli yerinde. Akıllalmaz bir izlenim! Hiçbir değişiklik yok. Çiçek saksısında görür gibi olduğum şey, boz renkli kuş değilmiş meğer yanılmışım. Ne kuş, ne de gözyaşı... Oysa kuşun oluk oluk akan gözyaşlarını görür gibi oldum. «Neler oluyor evimde?»

«Ne dedin?»

Leonardo do Vinci'nin 'Son Yemek' tablosu önünde duruyorum. Olur şey değil! İsa'nın on bir havarisi —Gudas onu ele vermeye gitmişti— başlarını duvara dayamışlar, renkleri solgun, gözyaşı döküyorlar. İsa'nın sandalyesi boş. Umutsuzluğa kapılmış gitmiştir, diye düşünüyorum... Ya da... Yo, olamaz! Toplantılardan birine gitmiş olsa gerek... Havarileri çorbalarını unutmuşlar. Yaşamları boyunca hiç uyumayacaklarmış gibi sanki... Dönüyor, karşı duvardaki arkadaşımın armağan ettiği bir tabloya bakıyorum. Büyük Napolyon, topallayan bir atın dizginlerini çekiyor. Her ikisi sendeliyor çamurda, bulutların altında. Bir akşamüstü, Vaterlo dönüşü... At sık sık duraklıyor. Başını gökyüzüne doğru kaldırıp kişniyor; yaralı ve yorgun. Napolyon yalvarırcasına bakıyor, ellerini kaldırıyor, boynuna sarılmak istiyor. Başımı hızla yeniden 'Son Yemek' tablosuna çeviriyorum. İsa'nın yerine Napolyon oturmuş. Haykırasım geliyor. Dudaklarımı ısırıyorum. Yüzümü avuçlarımla kapayıp, kaçıp gitmek, yok olmak istiyorum.

Pencerenin önüne geliyor, uzağa bakıyorum. Camların gerisinde ışıktan iğrenç bir daire patlıyor. Sanki milyonlarca şehidin yüzlerinden fişkırان ışıktan bir daire...

1943

Anna merdivende karşılıyor beni.

«Almanlar geldi, tüm notlarını toplayıp götürdüler. Notlarının arasında 'insanları seveceksin' diye

de mi yazılıydı?»

«Dimitri'nin silâhlarını buldular mı?»

«Şansımız yardım etti, bulamadılar.»

Koşarak yukarı çıktım, silâhları, çamaşır dolu bir sepete gizledim, arkadaşım Petro'nun evine götürdüm. Uyanık olmak gerek. Sözün doğrusu... Rüzgârın savurduğu kimi yağmur damlaları sürekli, tekdüze, savaşta yıkılmış bir damın saçağını dövüyor.

«Suç bunlarda değil! Üçüncü Reich'tir suçlu olan!»

«Suç Üçüncü Reich'ta değil! Bunlardır suçlu olan!»

'Yaşamak güzel şey' diyorum içimden. Ne olursa olsun, nasıl olursa olsun, bir bardak su içebilecek kadar kısa bir süre için bile olsa, yeniden dünyaya gelmek isterim. Bir ağırlık var havada. Yaşadığımız bu büyük boranı düşündükçe yüreğim daralıyor. Eve dönüyorum. Ama ev bir çıkmaz. Tüm kent çıkmaz. Evren çıkmaz.

Arkadaşımın anısına iki dize oluşturmaya çalışıyorum. İçimdeki öfkeli, bulanık akarsuyu irademe bağımlı kılmak, onu sömürmek çabasımdayım ama başaramıyorum.

Acı kılıca yöneltir Sevgi atı sağlar Gelin dağa çıkalım

Arkadaşlarımızla birlik olalım!

Kıvırabilsem, hiç olmazsa cellâdın beynini bir kurşun gibi delemek güzel bir şiir yazabilsem. Eskiden becerebiliyordum, şimdi yapamıyorum. Yüreğim daralıyor, o yaratıcı coşkuyu duyamıyorum. Gene de, yanılırim kaygusuyla sürekli yineleyip duruyorum o dizeleri.

«Bu ilk dizeleri beğeniyor musun, Dimitri?»

«Kentın ışıkları yanacak bir gün elbette ve biz kimlerin eksildiğini saptayacağız.» diyor Anna.

«Bir gece, bir yabanıl dut ağacının yaprakları arasındaki küçük bir sincabı vurduğumu anımsıyorum. İncecik, içe işleyici bir ses çıkarmıştı... Meğer beni uyarılmış. Oysa ben bunu anlayamamıştım. Yaşamaktan, özgürlükten söz etmek istemiştir kuşkusuz. Öyle değil mi? O sincap kardeşle tezelden aynı yabanıl dut ağacında biraraya gelmek isterim. Ama bu arada insanlığımı yitirmiş olabilirim. Ne önemi var? Ne olursa olsun ormanıma döneceğim yeniden. İşim ne benim bu inançsız dünyada?

«Anna, konuşmuyor musun?»

«Bir şey demedin ki.»

Bu karanlık ve sessizlik bir kefen sanki. Eşyaları kefenliyor sanki. Gözlerim, pencereye doğru bakarken büyüdükçe büyüyor. Gürültü Evin içinde mi, dışında mı, bilemiyorum. Kitapların ruhları kitaplığın raflarına takılmış, kanat çırpıyor.

Işıklar sönmüş. Bir aksaklık olsa gerek. Kalkıyorum. Bir mum yakıp duvarda asılı Dimitri'nin fotoğrafına doğru gidiyorum. Hava oldukça ağır. Duraklıyorum. Kulak veriyorum. Bir korku var içimde.

Yeryüzünün tüm kaygılarını evimde gizlemiş gibiyim. Bir arama durumunda her şey ortaya çıkacak. Suçla ilgim olduğu anlaşılacak. Bu akşam evde kalmamın ne anlamı var ki? Kendimi savunmaya hazırım.

Dağda değilim, nehirden geçmiyorum, ama nemli bir rüzgârın etkisiyle göğsüm donacak gibi.

Bu akşam arkadaşım Petro'nun evinde kalmaya karar vermiştim, hangi akla uydum da eve geldim

sanki? Ama vakit dolmadı, gidebilirim.

Siyah şapkamı alıyor, gecenin yoğun karanlığına dalıyorum.

Kara bulutların altında sessiz yürüyoruz. Bir valiz almaya gidiyoruz. Tasarladığımız yolculuk için. Yol kenarlarında sanki giysili iskeletler, Üçüncü Reich'in yürekliliğini, sevecenliğini vurgulayan duvardaki kocaman renkli afişlere bakıyorlar. Yalandır, diyemiyor kimse. Bakıp geçiyorlar, umutsuz yürüyüşlerini sürdürerekten. Çünkü iyi biliyorlar afişlerin içeriğini. Almanlar, karanlığa güneş diyor. Gerçekler açık. Ama kimse ses çıkaramıyor. Almanlara göre, üstün ırktan olmayan kişiler, olanaksız, bu iki şeyi ayırt edemezler. Eninde sonunda misilleme doğal bir sonuçmuş gibi gelecek. Yalan, bütün bunlar yalan. Gerçek, kuşkusuz yok edecek onları.

Kent tümüyle bulanık sulu bir nehri andırıyor. Tetikte yürüyoruz. Anna, bir kaldırımdan bir kaldırıma geçerken eteğini kaldırıyor. Karınlarını doyurmak için boş yere çırpınan insanlar, kaz adımlarla yürüyen askerler, belirsiz bir gürültü... Siste burun buruna gelen vapurların acı düdük sesleri sanki. Daha da ileri gitmek olası... Einstein ile İsa'nın çocukları götürülüyormuş gibi. Nereye götürülüyorlar? Nereye boşaltılacaklar? Lokomotifler, dörtnal koşuşan atlar, palangalar, çeşitli cisimleri kaldırıp indiren vinçler. «Çocuğum, atların altında çiğneneceksin!» Selâm veren eller, havada donmuş kalmış. İnsanlar, maden ocaklarında ya da tabakhanelerde çalıştırılan kürek mahkûmları gibi... Barışta kazlar gibi beslenen ve şimdi kırbaçlanarak sürülen insanlar... Tutsaklar, askerler, rakamlar, makineler...

Gezgin satıcıların çocukları, elleri ceplerinde, yüzlerindeki çocuk tüyler ürpermiş, soğuktan dişleri birbirine vurarak müşterilerin gözlerinin içine bakıyorlar. Pullar ışıltılı uzun bir sürüngeni andıran, göz alabildiğine derin asfalt yolun ortasından ağır ağır ilerliyordum. Sormak geliyor içimden; ölen kim? Gezgin satıcılar, geçmesini bekledikleri cenaze alayına yol açmak için tablalarını kaldırımlara çekmişler. Bugüne dek bu kentteki en yaşlı cenaze. Tasalı sesleri kulaklarımı tırmalıyor, niçin tablalarını da getirmişler, akıl erdiremiyorum. Çünkü ilgilenmiyorlar sanki onlarla. Konuştukları konular başka «Sebze!» demiyorlar, «Kravat!» demiyorlar, «Tarak!» demiyorlar. Sanki «yandık!» diye bağıyorlar, ellerini kaldırarak. Daha sonra, söyledikleri anlaşılır oluyor. Sağ kaldırımdakiler:

«Özgürlüğümüzü verin! Özgürlüğümüzü verin!» diye haykırıyorlar. Soldakiler:

«Ölümsüz adaletsizliğin çocuklarıyız biz!» diyorlar.

Rüzgârın sesi bir içlenme gibi geliyor kulaklarıma. Gizlenecek güvenilir bir yer arayan, dileğine kulak verileceğini uman bir içlenme, binlerce içlenme gibi. Uzun ömürlü ağaçların karanlık gövdeleri arasında sık sık yön değiştirerek yürüyorum. Bunca karanlık bir ormanda, böyle bir ortamın içine girebileceğimi hiç aklımdan geçirmemiştım. Üstüme bir şey çullanıyor sanki. Adımlarımı açıyor, ikide bir yol değiştiriyorum, kaçıp kurtulmak için çaba harcıyorum.

Evime döndüm, yanımda götürebileceğim kimi şeylerimin daha olduğuna inanarak. Tersini düşünülemez kuşkusuz. Pencereden gökyüzüne bakıyorum. Madenden çemberler biçimindeki bulutlar, sanki asılıp kalmışlar gökyüzüne. Bir deliğe sığınmak güdüsüyle iki adım geri çekiliyorum; o büyük yabanıl dutun yapraklarının arasına gizlenen sincap gibi tıpkı. Yukardan bir gürültü geliyor. Uzaklarda çakan bir şimşek, cam kapının üzerine boydan boya bir çizgi çiziyor bir an için. Karanlık, hemen ardından, şimşegin oluşturduğu ışıktan çizgiyi yok ediyor. Ama ortalığı daha da zindanlaştırarak. Anna, bir iskemleye çıkmış, tavandan sarkan kabloya bir ampul takmaya çalışıyor, ışığı yakmak için.

«Dünyada neler oluyor, Anna?»

Sandalye devriliyor. Ama Anna atik davranıp yere atlıyor. Ellerime sarılıyor.

«Yok bir şey!.. Yok bir şey!... Aydınlıkla karanlığın savaşması!» Yoldan Almanların asfalt üzerinde çın çın öten ayak sesleri geliyor: «Deutschland Deutschland über alles...⁽⁵⁾»

İKİNCİ BOLUM

Son kez bakıyorum.

Üç bayrak; Alman bayrağı, Yunan bayrağı, İtalyan bayrağı Akropol'de dalgalanıyor. Gökte bulutlar sürekli biçim değiştiriyor. İnsanların yüzleri düne göre daha solgun sanki. Aykırı olan gün mü, yoksa gece mi ayırdedilemiyor. Kentin içinde yürürken, yıkıntılar arasından geçtiğim sanısına kapılıyorum. İki de birde bulutların ardından aydan da ölgün gibi. Trene biniyor, yerime oturuyorum. Anna pencereden elini veriyor, sessizce.

Tren, acı acı düdük çalarak, yavaşça sisin içine dalıyor.

İssız bir yere gidiyorum, beni görmeye gelin.

Ateşten bir top gibi ıslıl ıslıl güneşin doğuşunu ilk kez gördüğüm yere gidiyorum. Sıcacık memeleriyle kurtları, kuşları doyuran, semirten dağıma... Tanrının sesine kulak verilen yere. Gökyüzünün ve yeryüzünün tüm yaratıklarının hep birlikte oldukları, tek bir devlet oluşturdukları yere. Evreni güzel bir düş gibi gördüğüm, yalınlığı içinde güzel, güzelliği kadar temiz yürekli köyüme. Herkesin beni çocukluk arkadaşımıymışım gibi karşılayacakları yere. Canlı yeşil renkleriyle, mavi renkleriyle, hiç değişmemiş olan...

Kara tren inişli çıkışlı yollarla sarsıla sarsıla, homurdana homurdana, yollarda, dönemeçlerde yılan gibi kıvrılarak ilerliyor. Sanki tutsaklığın sınırlarını, mutsuzluğun sınırlarını, ölüm sınırlarını birer birer aşıyor. Dostlara doğru, erince doğru, sonsuz aydınlığa doğru gidiyor.

Yanımda biri oturuyor. Üzerinde mor renkli bir giysi var. Hep pencereden dışarı bakıyor. İki yandaki tarlalarda çalışan köylüleri süzüyor.

«Nereye gidiyorsunuz?» diyor bir ara benden yana dönüp. Aynı soruyu ben de ona soruyorum. Ne ki seslerimiz güçsüz, tren gürültüsünün içinde yitip gidiyor. Yeniden susuyoruz. Başlarımızı öne eğiyoruz, gittiğimiz yeri bile bilemiyormuş gibi. Ben bir düşe doğru gidiyorum. Ola ki, o da aynı yere gidiyor. Ya da ona benzer bir yere.

Ve yeniden kendime dönüyorum.

Gittiğim yerde her şey pırıl pırıl. Almanlar, Atina'daki evime girdiklerinde hiçbir şey bulamayacaklar. Çünkü iç dünyanın gereksindiği her şeyi yanımda götürüyorum. Güneşimi, şu tutsak dünyaya olan sevgimi, onlara olan tiksintimi bile yanıma aldım. Hiçbir şey bulamayacaklar! Hiç kimseyi silâhlarından soyamayacaklar!...

Yolculuk sürüyor. Atina'ya giden trenler bizimkiyle karşılaşılıyor, kara dumanları bulutların altında selâmlaşıyor ve her biri kendi yönüne doğru gözlerden silinip gidiyor.

«Trenler nereye gidiyor?» diye soruyor kadın, dokunaklı bir sesle, bir yandan da giysisini sinirli sinirli dizleri arasına sıkıştırarak. Sözü biter bitmez de sanki ineceği istasyonu unutmuş gibi telaşla ayağa fırlıyor. Tedirgin tedirgin sağa sola bakarak bir adım ilerliyor, yüzünü buruşturuyor, gözlerini yumup açıyor. Ama «imdat!» diye bağıracaktıysa bir gürünüm yok yüzünde. Ardından, iki damla gözyaşı ıslıl ıslıl parıldayarak göz pınarlarından aşağı süzülüp iniyor.

«Tren nereye gidiyor?»

«Dimitri, birinci mevkide,» diyorum.

Yüzümü avuçlarımın içine gömüyorum. Kadın gene yerine oturuyor. Tren kıraç bir bayırı soluyarak çıkıyor. İki yandaki pencerelere asılı bulutları yararaktan ilerliyor sanki.

Arkadiko yaylasından bizi bir araba aldı, Evrota ovasına doğru inmeye başladık. Sevgili dağlarımı görür görmez, hele özellikle baba evinin eşiğine ayak basar basmaz nedense içim daha da karıştı. Bildik yoldayım, bu benim dünyam. Yanılmış olamam, hayır. Ama, sanırım yanıldım. Sanırım aynı yanılığa mor giysili kadın da düşmüştür, diye geçiriyorum içimden. İstasyonlardan birinde trenden inmiş, koşmaya başlamıştı. Bir kayanın tepesine tırmandı, bir eliyle hafifçe giysisini kaldırıp, kendisini uçurumdan aşağı attı. Köylüler ölüyü bir battaniyeye sardılar, kime vereceklerini bilemeden. Adı belirsiz, dini belirsiz bu kadını nasıl bir dini törenle gömmeleri gerektiğini de kestiremeden. Birden ürperti duydum içimde, yüreğim buruldu sanki. Baba ormanını arayan amaçsız, başıboş, şaşkın, yabanıl bir yaratığım.

Kızkardeşimin üzerinde etekleri çimenlere sürünen dallı güllü bir giysi vardı.

«Hasta değilsin, yorgunsun, değil mi?» diyor.

«Buralar eskiden böyle değildi,» diyorum.

«Ne dedin?»

Demek istediğimi ben de kesinlikle bilemiyorum ki. Başımı öne eğiyorum, susuyorum. Sanki yaz gelmiş, gün ağarmış. Hayır hayır, yaz gelmemiş, gün ağarmamış daha. Eskiden, şu an böyle mi olurdu? Sanki şu aynı gökyüzü eskiden daha ışıltılıydı, yaşamdan da öte, güzellikten de öte bir şeydi.

«Nedir sözünü ettiğin boran? Boran dediğin bir zorlu fırtına, çok çok birkaç ağaç devirir, ya da birkaç yabanılın canını alır. Boran geçicidir.»

«Boran!»

«Ne ilgisi var boran'ın mor giysili kadınla? Baksana buralar hâlâ en derin acıları unutturacak kadar olağanüstü güzel.»

Gözlerimle çevreyi süzüyorum. Kızkardeşimin gördüğü, ama benim sezer gibi bile olamadığım bu gerçek nedir acaba? Her şey bomboş; buz gibi...

«Dinlenmen gerek,» diyor.

Sonra da eve giriyor. Işığı yakıyor. Bahçenin ortasında yapayalnızım. Tüm çevremdekiler, sanki çivileri çagşamış, rüzgârda sallanıp duran bir dekor. Gökyüzü yıldızlarla kaplı, ne ki yıldızlar birer kireç lekesi gibi. Işıkları, ölümlerin kafasında donmuş kalmış birer düşünce tıpkı. Ağaçların yaprakları bile sanki birden bir paniğe kapılmış. Sevgili dünyama n'oluyor? Soluk alamayacakmış gibi oluyorum. Olabilse, hemen geri dönmek istiyorum. Bu akşam. İlkeller kaçır.

Maria geliyor, elimden tutuyor, birlikte eve giriyoruz. Babam da Maria da hep yanımda. Süt veriyorlar, meyve veriyorlar. Küçük, beyaz bir kuzu getirip kucağıma koyuyorlar. Çeşmeden su getiriyorlar. Ve iki gül. Düşünceye dalıyorum. Gerçek yaşam neden bütün bunların çok ötesinde? Gözlerim kapanmak üzere.

«İyi geceler.»

Ortalık daha iyice ağarmadan erken erken kalktım. Dünden bugüne hiçbir şey değişmemiş. Sıkıntılı, sevinç vermeyen, yorucu, cansız bir dünya. Öyle dikilip çevreye bakıyorum. Şu tıknefes dünyayı yeniden canlandırmak, yeniden solumak için bütün soluğumu üstüne boşaltmak istiyorum. Maria tedirgin tedirgin gözlerimin içine bakıyor. Elini omuzuma atıyor, sonra birlikte ormana doğru

yürüyoruz.

«Dur,» diyorum ona. «Buradaki yabancı dut ağacına ne oldu?» «Yıllardır yok.»

Ormana giriyoruz. Keçi yolunda, yabancı fıstık ağacının birbirine girmiş dallarını açarak, başlarımızı eğerek ilerliyoruz. Dallar üstümüze başımıza sürünüyor, saçlarımızı dağıtıyor. Yapraklardaki çiğler yüzlerimize serpiliyor. Arılar, gümüşüğında küçücük yıldızlı daireler çizerek vızıldıyor. İlgilenmiyorum. Ama bu vızıltının bildik bir vızıltı olduğunu düşünmekten de kendimi alamıyorum nedense. Bir ağacın kütüğünden çıkan küçücük bir gelincik, kuyruğunu keyifle sallayarak daldan dala atlıyor. Sevimli gözleriyle arada bir kuşkulu kuşkulu bana bakıyor. Yadırgıyorum bu bakışları. Utanmam mı gerekir, bilemiyorum ki.

«Ben yalnızca sincaba ateş ettim.»

Sık sık karşımıza çıkan küçücük kertenkeleler de başlarını kaldırıp umursamaz umursamaz bakıyorlar bana. Yüreğim inceliyor sanki. Korkutuyor beni bu hayvancıkların bakışları. Oysa alaya almış gibi bakmadıkları besbelli. Ormana yayılan yaprak kokusu, çiyin ve havanın temizliğinin etkisiyle olsa gerek, aşırı ve keskin. Maria'nın tüm söylediklerine yürekten inanıyorum. Karşı koymuyorum. Ne ki...

«Bu ormanda iyicene gizlenmek olası. Şu fundalıktaki mağarayı görmeni istedim.»

«Niçin?»

«Bilinemez, savaş sürüyor, belki gerekir.»

«Kalmayı düşünmüyorum, Maria. Kısa bir süre için geldim, birkaç saatliğine.»

«Ama mektubunda uzun süre kalacağını, bunun için de sevinçli olduğunu yazıyordun.»

«Atina'da böyle düşünüyordum. Ama burada...»

«Nedir istediğin?»

Karşılık vermedim. Tartışmayı sürdürmenin gereksiz olduğunu anladı.

«Eve dönelim,» dedi. «Tepeye çıkalım, çevreye bir bak, buranın nasıl güzel olduğunu anımsarsın.»

Acı acı gülümsedim. Gülümsemem dudaklarımda donakaldı. Yukarı çıktık. Kızkardeşim düşünceliydi. Uzaklaştı. Yapyalnız kaldım. «Buraya neden geldim? Nereye gidecektim? Neden yolumu değiştirdim de buraya geldim?»

Buralar, eskiden renk renk ipek tülleden yapılmış izlenimini verirdi, bütün bölge tanrısal yansımalarla doluydu, şimdi her şey değişmiş. İpekler solmuş, çürümüş. Şu ortamda her şeye kargaşalık duygusu egemen. Yazın en parlak günlerindeyiz, oysa ben kendi kendime soruyorum; Bu ağaçlar yeşil mi? Mavi mi bu gökyüzü?

Buralar böyle miydi? Bambaşka şeyler bu gördüklerim.

«Bir yıkım dalgası kaplamış bütün çevreyi,» diyorum, bir süre sonra babama.

Söylediklerimi yadırgamadığım belli etmek istiyor nedense. Krematoryum'dan⁽⁶⁾ çıkan duman... Nerede gördüm dumanı, diye geçiriyorum içimden. Belli, ruhum da bütün duyu gücünü yitirmiş. Korku ve kuşku öylesine sarsmış ki onu, gerçek çiçeğin, uyumlu sesin yeryüzünde olabileceğine de inanıyor artık.

Babam akılsız değildir. İşitme duygumu tümenden yitirmek üzere olduğumu —oysa konuşurken her zaman elimi kulağıma götürürüm— gözlerimin artık iyi göremediğini sezdiğinden kuşkum yok. Herkes biliyor tehlikede olduğumu.

Boran kopmak üzere. Hiçbir şey ayakta kalamayacakmış gibi bir sezi var içimde. Belki gerekir diye, şemsiyemle şapkamı da yanıma aldım.

Burası bütün dünyadan soyutlanmış, uzak bir yer. Ufku geniş, üstelik kulağı ve gözü olan. Köyler aşağıda, oldukça uzakta. Ama yine de kilise çanlarının sesi buralara kadar ulaşıyor. Eskiden yalnızca dinsel törenler sırasında duyulurdu. Şimdiyse olmadık saatlerde çalıyor. Çoğu kez de geceyarıları. Almanlarla işbirlikçilerin belirli saatleri yok. Köylere girme hazırlıkları sezildiği an, önlem alınmasını bildiren insan çılgınlıkları gibi: «Çocukları, yaşlıları, hastaları! Değerli neniz varsa gizleyiniz!» Köyler ateşe verildiğinde çanlar susar. Öküzlerin böğürmeleri duyulur yalnızca; alıp götüremedikleri, ahırda kalmış öküzlerin... «Yetişin!»

Kimse karşılık vermeyecek, kimse ağzını açmayacak.

Kimi köylüler güneyden kuzeye, kimileri kuzeyden güneye göç ediyor. Batıdan doğuya, doğudan batıya gidenler de var. Bu tür göçlerin, diyorum kendi kendime, şu anda tüm Avrupa'yı kapladığı kuşkusuz. İnsanlar, eşyalarını ve düşlerini kurtarma çabasında. Daha uzaklara gitmek için çırpınmam boşuna. Bunu açıklamakta hem ben güçlük çekiyorum, hem çevremdekiler anlayamıyorlar bu çırpınmamı. Günler geçtikçe görme ve duyma yetilerimi daha da yitirdiğimi gördükçe, gitmeme engel oluyorlar. Güneş tutulması tamamlandı diye düşünüyorum. Bu, bütün dünya için böyle.

Sekiz gün olmuş geleli, Anna'dan ilk mektubu da aldık.

«... Arkadaşın Petro'yu yitirdik. Diri diri gömmüşler. Gömmeden kollarını, bacaklarını, bütün kemiklerini kırmışlar. Geceleri şarkı ve silâh sesleri geliyor sürekli. Dün akşam ağız mızıkası çalan çocuğu duydum. Bu çocuk, küçük bir Stalingrad sanki...»

Maria batıya bakan pencerenin önünde dikilmiş. Mektupta ne yazdığını sormuyor. Belli etmek istemiyor ama tedirgin. Ne ki, nedenini anlıyorum ben, batıdaki köylerden gelen çan sesleri gitgide daha belirginleşiyor. Almanlar gene bölgeyi tarıyorlar. Geldiğim gün öğrenmiştim bunları. Öküzlerin böğürmeleri, çan sesleri, ateşler...

«Sorun, izleyecekleri yoldur,» diyor babam. «Kaç gündür şöyle böyle bir dirlik vardı çevremizde.»

«P. köyüne saldırırlarsa, buraya da gelirler kuşkusuz,» diyor kızkardeşim. «Gereksiz yere tasalanmayalım, görürüz.»

Hiç kimse uyumayacak, kuşkusuz. Pencerelerde nöbet tutmamız gerekecek, karakol nöbetçileri gibi. Kandili kaldırıp duvar saatine bakıyorum. Geceyarısı olmuş. Balkon kapısını açıyorum, eşiğine oturuyorum. Yıldızlar ışıltılı gökyüzünü kaplamış. Sözde biz insanlar yeryüzünün en güçlü yaratıklarıyız. Oysa, şu an, en güçlünün güçsüzleri koruması dileğinde bulunacaktım. Cezaevinde yatanları, toplama kamplarına tıkılanları, bir kurtuluş yolu bulmak için gecenin karanlığında çırpınanları koruması dileğinde. Hayır hayır, kıyıcılara, tüm kıyıcılara karşı koruması dileğinde... Yok edilirlerse ne tutuklulardan, ne de o umut uğruna ölüme karşı yürüyenlerden söz edilebilecek. Çünkü tiksindiririm bıçaktan, ama elime alacağım bıçağı da sevebilirim. Bütün dünyaya mutluluk getirecek kesin savaşın dışında çok savaş oldu bu dünyada. Bu savaş o mu acaba? Bundan sonra savaş olmayacak mı? Dünya eski mutlu günlerini yeniden yaşayacak mı? Çok şükür şimdi gece ve çocuk burada değil. Yoksa:

«Babam ağlıyor!» diye bağıracaktı.

Gün ağarmak üzere, P. köyü ateşler içinde. Almanlar, bu yöne geliyor, kuşku yok.

«Hazırlıklı olmamız gerek.»

Babamın bu sözü üzerine bir koşuşmadır başladı. Zeytinyağı ve yiyecek deposu kilitlendi, ev sürgüldü, pencereler kapatıldı. Atı ve inekleri yularlarından tuttuk, keçileri önümüze kattık, canlı tank bırakmadık ardımızda. Ormana giden yola koyulduk.

Almanlar yön değiştirmişler, ama babam, «tehlike sürüyor,» dedi. Ormana benim için açılır kapanır bir yatak ve gerektiğinde masa olarak da kullanılabilircek yüksekçe bir tabure getirdiler. Sürekli üstümde taşıdığım, sevdiğim birkaç kitapla yazı kâğıdı da almıştım yanıma. Ama ne işe yarayacak sanki kâğıt, yazı yazmayı bıraktığıma göre? Yazdıklarım, söylemek istediklerimin gerçek olmasına karşın, gerçekdışı şeyleri yazmışım izlenimini veriyor bana. Örneğin, yüreğimin sızladığı gerçek, oysa yazılarım yürekten yoksunmuş gibi sanki.

Ormanda huzur içindeyim. Orman, evden daha iyi. Ancak, ne demek ki «iyi?» Mutluluk peşinde miyim? Hayır, derdim bu değil. Yaşamımı sürdürebilmek için yüreğime yardımcı olmaktır amacım. Ama nasıl? Ne yapabilirim yaşamımın sürmesi için? Salt dışımda değil, içimde de dünya tükenmiş gibi. Bol yapraklı dalların benimle bütünleştikleri güzellikler gördüm. Bu bitti. Şimdi ise, o yaprakların güneş ışınlarına dolandığını görüyorum. Yabanıllar geçiyor gürültüyle. Şimdi, yüreğim, ruhum ve yaşamımla dünya ve zaman arasında nasıl bağlantı kuracağım? Zamanı nasıl doldururum, zamanı? Bakın, güneş durmuş. Yerinden kıpırdamıyor bir süredir. Zaman durmuş. İbreleri kımıldatabilmem için büyük güç gerek. Oysa içimde kocaman bir boşluk var. Her şey bomboş. Bir yerlere şu sözcüğü yazmak istiyorum: HİÇLİK. İbreler... Kımıldasam da! İçimdeki her şey anlamsız, çevremdeki her şey anlamsız!... Boran engellenemez... Cebimden kara saplı ufak bir bıçak çıkarıyorum, bir ağacın gövdesine bir sözcük yazıyorum :

ÖLÜM

Ölüm mü? Hep tiksinti vermiştir bana ölüm. Ölümün kendisi değil, yaşama rağmen, ölümü anımsatması. Öyleyse, ölüme hayır! İnce, uzun, cılız bir ağaca sarılıyor, tüm gücümle sallıyorum.

«Ölüme hayır! Hayır!»

Sonra da kâğıtlarımı alıp kendimle geçmiş arasında yeniden bir bağlantı kurmak amacıyla kaleme sarılıyorum. Yazmak geliyor içimden. İnsanlarla olan diyalogumu sürdürmek. Zaman ibrelerini kalemimle öne doğru itmek.

Tik Tak! Tik Tak!

Korkunç bir güneş doğdu! Uyumam gerek. Kendimi bildim bileli gereğince uyuyamadım ki. Ama uyanmam da gerek. Yaşamı gereğince tanıyamadım ki. Uyuyamıyorum. Uyuyamıyorum. Düşünemiyorum. Ama, merhametlidir o. Kimdir merhametli olan? Ölüm değil, kuşkusuz! Adaletlidir. Hoşgörülüdür. Ve her şey dirlikli, sonrasız, sürekli... Kim getirdi seni bu kıyıya Tanrım, kim öğretti sana bu sözcüğü? Yanlışlıkla. Zaman nasıl oldu da bu denli yanılttı insanları, bunca göçü nasıl sağladı? Son savaşı öldürebilir misin? Yapabilir misin bunu? Ateşe verebilir misin gerçek Rayştag'ı? Rayştag'ın⁽⁷⁾ tüm dünyayı ateşe vereceği kuşkusundan kurtulabilir misin?.

Maria'nın ayak sesleri geliyor kulağıma. İçimi çekerek, başımı gökyüzüne doğru kaldırıyorum:

«Güneşim benim!»

Bir rastlantı sonucu köyden geçen Almanlar, tüm ekinleri ateşe vermişler. Belki de Almanlar değil, işbirlikçi Yunanlılar. Kalabalık olmaları gerekmez, benzer kötülükler birkaç kişiyle de yapılabilir çünkü. Babam, bu işi Almanların yaptığı inancında. Ormanda bir oduncuyu, bir ağacın gövdesine çakılı bulmuşlar. Kendi yöntemlerince çarmıha germek istemişler onu demek. Bulduklarında, boşlukta sarkan kolları, rüzgârdan hafifçe sallanıyormuş. Çocuklarına yiyecek bir şeyler almak için kente

götürüp satmak amacıyla topladığı odunları oraya yakın bir yerde yığılı bulmuşlar. Demek katırına da onlardan biri binmiş gitmiş.

Ateşi görür görmez, bir şeyler kurtarırız umuduyla koşmaya başladık. Ekinler bizim değildi, ama böyle durumlarda herkes birbirine yardımcı olmak için çaba gösteriyor. Ekinlerden çıkan kara dumanlar, «Ekmeğimiz yanıyor!» diye titreşerek bağıran o ince kollu çocuklar tüm benliğimi kaplamış. Bir de önemsiz bir olay. Ateşi söndürmeye çalışırken az kalsın yanıyordum. Nasıl olmuş, anlayamadım, ayağım, ateş almış başakların içine gömülmüş. Ayağımın yanmasına sevinmedim de değil hani. Dönüşte pantolonumun paçasını dizimin üstüne çekerek bir eşeğe bindim. Babam yanığın önemli olduğunu söyledi, Maria ise aksini savundu. Yaptıkları tartışma sonunda, önemli olmadığına karar verdiler. Zeytinyağı ve ottan yapılmış bir merhem sürdüler yanık yere, beyaz bir bezle sardılar.

Yaralanmam, ormana inmeme, eve dönmeme, gezmeme, değişmiş gibi görünen çevremi incelememe engel olmuyor. Ama gökyüzü pırlı pırlı; küçüklüğümdeki o gökyüzlerinin izlenimini veriyor bana. Ancak bu yeni bulutlar, daha solgun, daha soğuk, daha tehlikeli gibi. Eski bulutlar, yağmuru gerektirir, sonra yok olur giderlerdi. Şimdikiler kalıcı sanki. Arkasında gökyüzü yokmuş gibi bol duman yayarak yanan kükürt bulutları.

«Almanlar uzaklaşmışlar, insanlarımız biraz soluk alabilecekler artık,» diyor Maria.

«Bütün insanlar yalnızca şu çevremizde yaşayanlar ise...» diye mırıldanacak gibi oluyorum.

Ne ki, gözlerinin içinde sanki küçücük, beyaz bir güvercin gördüm. Ürkütmekten korktum onu.

Dünden beri ormandaki kovuğumda konuk ettiğim İngiliz askeri Morris Horn'un yanında yerde oturuyorum. Şu an yatağımda uyuyan Horn, hep ıslık çalan, sarı saçlı, mavi gözlü bir genç. Çevresine tümüyle ilgisiz. Asya'yı, Avrupa'yı gezmiş, birkaç dil biliyor. Yunanca da okuyor. Almanlar geldiklerinde Yunanistan'dan kaçamayan, çeşitli köylere dağılan ve Yunanlı yurtseverlerce konuk edilenlerden biri. Bu kısa sürede yerliler gibi konuşmayı ve güç anlaşılır kitapları bile okumayı başarmış. Soğukkanlı, keyfine düşkün, korkusuz, tasasız. Ayrıca —yanında getirdiği— iki bıçak, üç tabanca ve bir otomatik tabancamız var şimdi.

Bir yandan ayağımın bandajını değiştirirken, bir yandan da Morris'e bakarak annesini düşünüyorum. Şimdi oğlunu yitik biliyordur. 'Yitmişler' listesine alındığını bildirmişlerdir onun. Her an yeryüzünde binlerce kişi 'yitmişler' listelerine alınmakta. Ve bu, öylesine hızlı oluyor ki, yazgıları bile şaşkına dönüyor.

Uyandırıyorum. Uyuyacak çok vaktin var diyorum. Sonra öğle yemeğimizi getirmek üzere yokuşu tırmanmaya koyuluyorum. Ayaklarım ona buna takılıyor. Ormanda kâh o yana, kâh bu yana yöneliyorum. Kanlı bandajla sarılı ayağımı hafifçe sürükleyerek, seke seke koşuyorum. Tilkiler gibi, gelincikler gibiyim. Burun deliklerim açılıyor. Sanki yağmur kokusu var. Görünüş öyle. Gökte, küçücük bir nokta gibi bir bulut belirdi. Böyle başlar boranlar. Gittikçe büyüyen bir nokta. Daha sonra dev kara bulutlar birbiri ardında doluşuverir, ağırlaşır, gökte asılı gibi yapışır kalır. Artık kaçacak yerin yoksa, ayağını yakmışsan, Morris gibi tasasız uyuyamıyorsan, yazık olur sana.

Aya Yorgi kilisesine vardığımda, kapıyı biraz aralık gördüm, gereksinmem varmış gibi, telaşla içeri daldım, Maria, içerde, kollarını göğsünün üzerinde çaprazlama bağlamış, kutsal kemerin altında kımıldamaksızın duruyor.

«Dua etmeye geldim,» diyor. «Nedeni var.»

«Dua mı? İyi. Ama sen ağlıyorsun. Niçin? Bak, ayağım iyileşti.» «Sana ne oldu da, böyle ateşin

içine koştun?»

«Koştum mu?»

Bir an için birbirimize baktık. Başlarımızı öne eğdik. Bir süre konuşmadan durduk. Sonra içgüdüsel bir davranışla dışarı çıktık, yürümeye başladık. Gökteki o küçük nokta gözlerinde yansıyor, büyüyor. Bu ne gönül üzgünlüğü böyle? Güç ver bana Tanrım! Özellikle, bir sevinç çiçeği yaratma kararından vazgeçtiğim şu sıralarda. Kızkardeşimin böylesine saf, yumuşacık ellerine bir sevinç ışığı verebilmeme yardımcı ol!

«Korkma,» diyor, «yağmur değil. Yağsa bile küçük mağara Morris'i korur.»

Bir peçetenin içine sıcak ekmek, zeytin, peynir sardım. Bir daha olur olmaz eve gelmeyeceğime söz verdim Maria'ya. Kaldı ki gereken tüm önlemler alınmış mağarada. Mağara kolaylıkla daha beş kişiyi barındırır, bu kadar kişi de ilerdeki kayaların yarıklarında gizlenebilir. Buraları yuva olarak kullanan kartallar da, tehlikenin geçtiği bize bildirilinceye dek havada uçuşabilirler. Maria herhangi bir tehlike durumunda, bize, tarlakuşu gibi üç kez üst üste ıslık çalarak haber verecek. Morris, ne verilirse ve ne kadar verilirse yiyor. Önceleri bir mandırada gizleniyormuş. Keçilerle birlikte. Süt sağmasını da öğretmişler. Dediğine göre, Kembriç'te kendisine bununla ilgili hiçbir şey öğretmemişler oysa. Yaşamını salt süt içerek sürdürmüş. Geçmişinden, insanı güldürecek olaylar dışında hiçbir şey anımsamadan, sürekli espriler yapıyor. Arada bir omuzuma vuruyor, parmaklarını ağzına sokup ıslık çalıyor. Öğrenmiş...

Morris dün akşam buradan gitti. Gece geç vakit bir köye gidecek, bir arkadaşım alıp dönecek. Ayrıca bugünlerde bir Alman ve iki İtalyan askerinin buraya gelmesi olasılığı varmış. Bu konudaki görüşmeler sürüyormuş daha.

Nerdeyse şafak sökecek, gözüme hâlâ uyku girmedi. Morris'le arkadaşlarının gelmesini bekliyorum. En geç, gün ağarmadan gelirim, demişti.

Güneş doğuyor, kızkardeşim «günaydın» demeye geliyor üçümüze, ama yalnız beni buluyor. Tedirgin kıvranıp durmamı, zaman ibrelerini kımıldatmak için var gücümle çırpınmamı seyrediyor. Güneş iyice yükseliyor; gün ortasındayız. Kızkardeşim de artık tedirgin. Sürekli gelip gidiyor. Önce kime bildirildi bilemiyorum. Kızkardeşime mi, babama mı?

«Umudu yitirmemeli,» diyor babam, her zamanki bilgece tavrını takınarak. «Niceleri dönmek üzere gitti. Daha çok kişi gidecek, dönmeyecek.»

«Niçin?» diye sormamı bekledi. Ne ki, ben başımı öte yana çevirip, derinliğe bakıyorum.

«Uçurum.»

Bu sözcüğü düşünmeden söyledim, neye bağlayacağımı bilemeden. Babam gene açıklama bekledi benden. Durumu kavrayamadığımı sezinlemiş olacak ki:

«Morris'i işbirlikçiler yakalamışlar,» dedi.

«Dimitri,» diye mırıldandım nedense. Gözlerinin içine baktım. Kış günlerinin akşam güneşini andıran acı bir gülümseme kapladı yüzünü. Avucunun tersiyle yaşlı gözlerini sildi, ağır ağır yürüdü, ağaçların arasında kayboldu.

«Her yere tuzaklar kurmuşlar,» dedi biraz sonra Maria. «Tavşan avcılarının yaptığı gibi. Morris de böyle bir tuzağa düşmüş.» Mağaradaki yarıklardan birine silâhları gizliyoruz. Üstüne taş yığıyoruz, kimse kuşkulansın diye.

«Tasalanmana gerek yok artık,» dedi, gitti.

Ama biraz sonra geri geldi. Eve varmadan dönmüş.

«Neler oluyor dünyada Maria?» diyorum.

«Hangi dünyada?» diyor.

Yatağının kenarında oturuyor, önlüğünün cebinden bir armut çıkarıp veriyor, eski mutlu günlerdeki gibi, konuşuyoruz. Ellerimizde birer testi soğuk su, peşpeşe çeşmeden döndüğümüzü anımsıyorum. Ve bol ışıklı o güneşi...

«Anımsıyor musun?»

«Neyi anımsıyacaktım, şu anda gökte, görüyorum ya.»

«Görüyor musun, demek her şey yolunda.»

«Birtakım söylentiler geldi kulağıma, bunun için döndüm. Morris'in bu ormandan çıktığını görmüşler. Daha başka İngilizlerin de buralarda gizlendiği söylentileri var. Gelip arama yapabilirler.» Yüzüne bakıyor, genellikle ormanlarda arama yapmadıklarını, çevreyi ateşe verdiklerini düşünüyorum.

«Çalışma masanı yukarıya alalım,» dedi acı acı gülümseyerek. Yüksek tabureyi koltuğunun altına sıkıştırıp, konuşmasını sürdürdü: «Kitaplarını da götüreyim, birazdan gelir geceliğinle yatağını da alırım. Konuğumuz gitti, ötekiler de gelmeyecekler demek.»

Git gel olmasın diye, yardım ettim, eşyaları birlikte taşıdık. «Tarlakuşu ışığına gerek kalmadı.»

«Belli olmaz. Hem bütün bunlar önemsiz olabilir, hem de Morris'le arkadaşı, öbürleri, gelebilirler. Her an olmadık olaylarla karşılaşılıyor, çoğu kez beklediğimizin tersi oluyor. Her şey karışık bir düş gibi. Bu daha da süreceğe benzer.»

«Ve sonra?»

«Ateşe verilen bunca orman, yaşamını yitiren bunca insan, hep özgürlük uğruna değil mi?»

«Kesinlikle biri kazanacak,» diye geçiriyorum içimden. Bütün savaşlarda olduğu gibi. Ama bu zaferi kazananın yüreği karanlık olmamalı.

«İçki karanlık olmayan kişi var mı ki?» diye mırıldanıyorum birden. «Nedir kuşkulandığın, anlayamıyorum?» diyor Maria.

Ve hemen birkaç gün önce bana söylediği bir tümceyi anımsıyorum: «Nedir içindeki korku, bilemiyorum.»

«Haydi gidin yatın artık. Hepsi bu.»

Onların yanımda bulunmaları, kafama koyduğum bu garip kendi kendimle hesaplaşma içtepimi engelleyecek diye korkuyorum. Lambanın ölü aydınlığında, sanki çevremde dolanırlarmışçasına yüzlerini belli belirsiz görür gibi oluyorum. Bazan bir parıldama beliriyor, ama hemen ardından yeniden puslanıyor, bir beliriyor, bir yok oluyorlar. Bazan bir şey söylediklerini duyar gibi oluyor, karşılık veriyorum, ama biraz sonra konuşup konuşmadıklarını bile algılayamıyorum. Kimi zaman bir iki sözcük geliyor dilimin ucuna, ama söyleyemiyorum. Duygularımı yansıtacak bu sözcükleri bir söyleyebilsem.. «Kaos». Ne ki ses de bir kaos'tur. Ne denli çaba gösterilirse gösterilsin duyulmasını sağlamak olanaksız.

İkisi de yatağının çevresinde. Ormanı ateşe verecek, evleri yakacak, ellerini arkalarında bağlayıp itip kakalayacak Almanları bekliyorlar. Ama hayır, yanılmışım, kimseyi bekledikleri yok. Yalnızca bana duydukları sevgiyi belirterek, başucumda bekliyorlar. Bir an için gene uzaklaşır gibi oluyorlar.

Ben de kendimden geçip, dalıp gidiyorum uzaklara.

Birbirimizi göremeyecek kadar ayrılmışız gibi...

«Evet Morris, kızkardeşimin, tarlakuşunun ötüşünü andırır ıslığını duyduğumuzda... Ama neden gittin Morris? Arkadaşınla birlikte döndüğünde tarlakuşunun ötüşü gene gelirse kulağımıza?» İyice karanlık bastı, Morris'in, ormanda yolu bulabileceğinden kuşkuluyum. Hâlâ, niçin «yangın var!» diye bağırın olmadı? Soluk alabilmek için çaba harcıyorum, kara bir duman burun deliklerimi tıkıyor. Önce dumanı gördüm, daha sonra da bizi çepeçevre kuşatmış alevleri. Önden gelincik geldi. Küçük çakallar uluyor. «Buradan! Buradan!»

Küçük hayvancıklar kendilerini can korkusuyla ağaç kovuklarına atıyorlar. Mağara kimseyi koruyamıyor. Doğu yönünde kızıl alevlerden bir köprü oluşmuş. «Buradan! Buradan!» Bu alevden köprünün altından geçip nehir yatağına varmak, orada bütün canlıları çevreme toplamak...

«Koro hazır mı? Haydi çocuklar! Hep birlikte! Schiller'in yapıtını bilirsiniz kuşkusuz!

«...Zalimlerin zincirleri kırıla! Yıldız küreleri üzerinden...» «Kimdir bu zalimler?» «Ne olursa olsun, ben de bir yabanılıym!» Ne ki ateş köprüsü üstüme çöküyor, kaçıyorum. Kâh o tarafa koşuyorum, kâh bu tarafa koşuyorum. Bir omuzumu bir ağaca çarpıyorum, öbür omuzumu başka bir ağaca. Başımı bir yere vuruyorum. Tek başımayım. Git git gücümü de yitiriyorum. Göremiyorum, işitemiyorum. Cehennem de böyle olsa gerek, ölüm de böyle olsa gerek.

Gözlerimi aralıyorum biraz. Babam üstüme eğilmiş, mendiliyle alnımdaki terleri kuruluyor. Hayır hayır, ormanımız yanmadı, ormanımız yanmayacak. Yansa bile...

«Yeryüzü orman dolu.»

«Maria nerede?»

Babam, «Buralarda bir yerde,» demek istermiş gibi başını salladı. «Bak sen, gün doğmuş, ortalık aydınlanmış, oysa ben, hâlâ gece sanıyordum.»

Yatağımın içinde kalkıp oturuyorum. Yastıkları duvara dayayıp, sırtımı yaslıyor, kalemle defterimi istiyorum: «...Acı dolu bir dünyada sürdürüyorum yaşamımı... Varlığımın gerekliliği hakkında bile kuşku duyuyorum... Ormanla birlikte yanmam olası... Görür gibi oldum boranı. Mutsuz ruhum açıkta kaldı...»

«Maria nerede?»

Babam pencereyi açmış kuzeye doğru bakıyor. Maria gözüktü. Geceyarısını biriki saat geçe çıkmış evden. Atla gitmiş. Kalktım, odanın içinde gezinmeye başladım. Sonra kapıyı açtım dışarı çıktım. Doktor gerekli miydi sanki? Ne bilir doktor? Söyleyecek hiçbir şeyim yok ki...

— Doğuya doğru gidiyorum, biraz gezeceğim. Bunalım. Nedir bunalım? Çağımızın bunalımını iyi bilirim. Doktor hiçbir yeni haber getirmedi.

Yatağımı bugün doğuya bakan pencerenin önüne çektiler. Uzaktan deniz görünüyor. Yeryüzünde ateşe dayanıklı şey salt deniz olsa gerek. Ne ki deniz de birazdan yitiverdi. Son günlerde sık sık tehlikeli bir biçimde çoğalan, sonra dağılan bulutlar, bugün ters çevrilmiş yanardağları andırıyor. Gölge her an büyüyor, evin duvarlarına yansıyor. Başımı çevirip soruyorum:

«İnsanlar ne yapar? Umutları ne?»

«Her şey yolunda.»

Saat 12.20. Maria yorgun dönüyor. Mağarada gizlenen partizanlara su, ekmek götürmüş.

«Bu akşam dağa çıkacaklar,» diyor. «Bağlantıyı sağlayacak arkadaşlarını bekliyorlar.»

Yatağıma sırtüstü uzanıyorum, yavaş yavaş batıyor gibiyim. Bizimkiler ötede sessizce konuşuyorlar. İlgilenemiyorum. Beynim başka yerde. Bir şeyler bekliyor gibiyim. Öğle saatleri olmasına karşın evin içi karanlık. Nedeni bu mu acaba? En sonunda! Korkunç bir gürültü, sanki her şeyi darmadağın edecek.

«Boran!»

Evdekilerin ağızları açık kaldı, herkes pencereleri kapatmak için koştu. Doğuya bakan pencereden batmak üzere olan kıpkızıl bir ay gözüktü. Herkes omuzlarıyla abanıp pencereleri kapatmaya çalışıyor. Rüzgâr, gürültü, yağmur, karanlık, hızla içeri doluyor, yükseliyor, damı uçuracak sanki. Şimşekler peşpeşe çakıyor. Dağın eteklerine obüs mermileri yağıyor sanki.

«Ruhum okyanusun ortasında bir sandal gibi. Küçücük, önemsiz bir sandal.»

Dengemi yitirecek gibi oluyorum. Yatağın çarşaflarına sarılmaya çalışıyorum. Çarşaflar şişiyor, elimden kayıyor, kenarları havada uçuşuyor. Ötekiler gerilmişler, ne yapacaklarını bilemiyorlar. Ellerini göğüslerinin üzerinde çaprazlıyorlar, dışarda hava sanki sonsuz bir yıkım. Gökyüzü, birbiri üzerine yığılan ve sonra tutuşarak korkunç bir gürültüyle boşluğa düşen küme küme karanlık bulutlarla kaplanmış. Kaos. Kan çekilmiş ellerim havada çırpıyor. Bizimkiler yanıma geliyorlar. Şimşekler evi sürekli aydınlatıyor. Korkulu bir ses ateşten bir kılıç gibi kulaklarımı deliyor:

«Evin damı sarsıldı!»

«Temeli!»

«Damı!»

«Temeli!»

Babam, başucumda ayakta, bir melek gibi duruyor. Sesinde de olağanüstü bir sevecenlik var.

«Korkma Maria,» diyor, «evin damı demirlerle bağlı.»

Evrenin öğeleri tüm kurallarını yitirmişler. Damın üstüne tonlarca karanlık çöküyor. Nedir istedikleri? Benden ne istiyorlar? Benim sorumluluğum ne? Bitsin artık bu işkence.

«Çifteyle kirpiye ateş ettim, yadsımıyorum. Ne ki, çok önceleri, bir gün okul arkadaşım Leonidas'ı, yakaladığı çekirgenin gözlerine iğne batırırken görmüş, üzerine çullanmışım. Sırtüstü yere yatırmış, iğneyi hendeğe atmışım. Adalet! Savaşkanlığı olağanüstü gelişmiş bir güç, beynimi habire sıkıp duruyor. Boran eve girmiş. Ve şimdi tüm gördüklerim görünmez oldu. Kavrayabildiğim tek şey, batmak üzere olduğum. Sulara ve karanlığa gömüyorlar beni. Batıyorum.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Kendime geldiğimde, bütün pencereler açıktı. Bir arı vızıltısı doldurmuştu odayı. Batıdan vuran güneşin ışınları düşüyordu yere. Garip şey, bu sabah bugünü değil de başka bir günü yaşamışım gibi bir duygu var içimde. Ve değişik bir yazı, değişik bir yılı. Oysa az önce geldim, sanırım. İyi ama, nereden geldim az önce?

Babamın ve Maria'nın yüzleri dingin, ama ben yanlarındayım diye ikisi de sevinçli, belli. Az önce gelmişim gibi. Soru soruyorum. Babam, bağlar için, zeytin ağaçları için yararlı, geçici bir yağmur diyor. Pencereden dışarıya bakıyorum, konuşmadan. Kaldı ki, durum da açık, hiçbir ağaç devrilmemiş, hiçbir hayvan ölmemiş.

Çok derin bir yerden su yüzüne çıkmış gibiyim. Belli bir yerden dönmüş gibiyim sanki. İki olasılık var: Ya benim yokluğum söz konusu, ya da dünyanın. Ya ben geri geldim, ya da dünya.

Pencereden gördüğüm şu dağların mora bürünmelerine ne buyrulur, dün yoktu bu renkler, bu sabah da yoktu. Bu da şimdi geri gelmiş olsa gerek.

Fırlayıp kalkıyorum yataktan. Odanın içinde yürürken yorgun gibiyim, ama geri dönen günün doğuşunu da görmek isteği var içimde. Bu doğuşu izleyecek günün batışını da görmem gerek. Günün doğuşunu da batışını da doğal buluyorum. Görünmeyen sapları gökyüzü sularının altında birleşen minnacık inci çiçeklerini andırıyor titreşimli ışınlarıyla yıldızlar.

«Bu gece huzur içinde uyursun. Biz de uyuyacağız. Almanlar ormanı aramışlar ama ateşe vermemişler. Ormanın içine saldıkları o azgın kurt köpekleri de tavşan dışında bir şey bulamamış.»

Bir süre sonra babamın düzenli soluk seslerini duyuyorum. Çevresindeki olaylardan yüreğini, vicdanını, acısını korumak istercesine sağ avucunu göğsünün üzerine koymuş, sırtüstü yatıyor. Maria sağ yanına dönmüş, uyuyor. Saçları darmadağın, yanaklarına dökülmüş. Sürekli savaşıllara, gizlenenlere, yuvalarını yitirenlere, tüm yurtseverlere, ekmekle su taşıyan ellerine bakıyorum. Yalnızım. Dilediğimce düşünebiliyorum. Bir şeyler sezinlemiş olsalar gerek, ne ki boranı da tüm kapsamı, tüm korkunçluğuyla görmedikleri besbelli. Bir kâğıt parçası alıyor, yazmaya koyuluyorum:

«İnsanın bunalımı mı bu? Yüzyılın bunalımı mı? Tarihin bunalımı mı yoksa? Boran yeni değil. Bu savaştan yirmi yıl kadar önce de şiirleri, ozanları yok etmeye başlamıştı. Ben yaşamımı sürdürmeyi başarabildim. Bu yaşamı yitireceğim güne dek. Tek dileğim, ozanların adına sunacağım, tüm hoşgörümü, tüm sevgimi içerecek bir kitap yazmak.»

Nedir beni ayıran bu parlak yücelikten. Gökte pırıl pırıl bir mavilik. Kuş dolu bir dünya. Ve ben... Varım, kuşkusuz. Gül renginde olduğuna inandığım meltem —güneş yeni doğmuş— bir sevinç rüzgârı gibi okşuyor yüzümü, ellerimi. Yeniden açan çiçeklerle ne ilgisi olabilir insanın, bilemiyorum. Aynı şey olmasa gerek. Kişi, dirliğini tümüyle yitirdi mi, varoluş temel hakkı üzerinde de bir istekte bulunamayacağı doğal. Bu güneşi, yanımdan geçen şu insanı gördüğüm sürece varoluşumdan kuşku duyulamaz. Maria'nın elleri ve bu ellerin sağladığı yardımı alan kişilerin elleri uğruna mücadele etmem, varoluşuma bağlı. Kendim için, ruhum için varoluş. Ve bu varlığın katıksız, içi dışı bir olabilmesi uğruna mücadele etmem gerek. Doğal ki, varoluşa ters düşmem olası değil.

Çocukluğumda, yeşermesini, çiçek açmasını günlerce izlediğim badem ağacının gövdesine sağ elimle yaslandığım sırada, babam yanıma geldi, tasalı bir sesle:

«Gidelim, Morris'i getiriyorlar,» dedi.

Başımız eğik, yanyana yürüyoruz. Yırtık pabuçlu dört köylü Morris'i derin bir hendekte bulmuşlar. Üçüncü Reich'in askerleri atmış oraya. Köylüler bütün gece yürümüşler. Şimdi ölüyü kiliseye getiriyorlar, cenaze töreni için. Akşamdan haber verdiler bize. Doğuya bakan duvarın dibinde bir çukur kazdık, içine bir sıra ağaç dalı döşedik. Bu arada, yırtık giysisiyle papaz da geldi. Maria, birkaç dağ çiçeği topladı. Ölüye ben verecekmişim, yapacağım kısa bir konuşma sırasında.

Bir testi de su getirdi. Ölünün yüzündeki, ellerindeki kanları temizledik, sonra koltuk altlarından tuttuk, çukura yerleştirdik. Bir yandan papaz mırıl mırıl dua okuyor, bir yandan köylüler, babam, ben, Maria, ölüye armağan olarak yaşlı gözlerle çukura, biraz ekmek, bir mendil, bir çakı atıyoruz. Yanlarında hiçbir şey bulunmayan iki köylü, uzanıp ağaçtan birkaç yaprak koparıyor, çukura atıyorlar.

«Sevgili Morris,» diye başlıyorum söze. «Artık Kembriç'e dönmen olası değil. Yaşamın, sana son

armağandır burada düzenlenen bu toplantı; sana son olarak gösterebileceği bir yakınlıktır bu. Verdiğim bu çiçekleri kendim ya da yurdum adına değil, senin de olan dünya adına veriyorum. Bu çiçek, arkadaşım Dimitri'den, bu çiçek de Doğu Cephesine giden Alman askerinden. Bilinmesinde yarar var; şu anda yaşamımı sürdürmem, bana bir ayrıcalık vermiyor. Sana verdiğim şu çiçeklerden ya da bir süre sonra mezarında bitecek otlardan farklı olamam. Yakınmamam gerektiğini söylemek isteyen bir kardeşinim yalnızca. Seni buraya dört köylü taşıdı. Çukurunu ben ve babam kazdık. Çiçekleri Maria topladı.

Yaşadığın sıkıntılı günlerde çok kişi sana ekmek, su verdi. Diyeceğim, bugün bu güneşin altında savaşan ressamın ve ozanların sanatçı imgelerinin canlandığı meleklerden de dürüst, sevinç dolu insanlar var yeryüzünde. Morris arkadaş, elimdeki şu son ikircim çiçeklerini de sana vermek isterim. Hâlâ süren bu savaşta yaşamlarını yitiren dünya askerlerinden. Salt Yunanlılardan, İngilizlerden değil, Alman, İtalyan, Japon askerlerinden de. Onlara karşı sorumlu olan bir akıl var. Ülkelerini yöneten akıl. Dünyamızın altını üstüne getiren karanlık güçlerden sorumlu olamaz onlar. Onlar ve tüm bizler, sıradan insanlarız. Evet, biz, sıradan insanların da, ressam, ozanlar gibi söyleyebilecekleri çok şeyleri var arkadaşım Morris. Ne ki, konuşmaktan yanayım. Şuradaki sıradan askerler, yüzyılımızın önemli kişileridir...»

Ve sonra, dağdan gelen üç partizan, konuşmamın ardından yerimi alıp sıraya dizildiler, tüfeklerini havaya kaldırdılar, tetiğe bastılar. Tüfeklerin acı ama aynı zamanda sevinçli sesi aşağıdaki vadide yankılandı.

Ormana indim, Maria'nın deyimiyle «ayı ininde» gizlenen iki İtalyan'la vedalaştım. Işıl ışıl bir gün, aydınlık bir dünya. En güzel dirlik, en yetkin, en tatlı dirlik, bozguna uğrayan bir boranın kalıntılarından oluşandır. Babam gitmemin nedenini anlamakta güçlük çekiyor. Maria, bir şey sormadan, yalvarır gibi gözlerimin içine bakıyor.

«Kendimi özgür duyuyorum, gideceğim.»

«Almanlar gittiğinde geri geleceksin, değil mi? Buralar dirlik düzenlik içinde olacak.»

«Almanlar gitse bile Maria, Almanlar gitmiş olmayacak. Savaş, salt görünürdeki değildir.»

Gözleri neredeyse yaşaracak. Söylediklerimi tümüyle anladığından değil, belirli bir söz vermediğimden.

Yavaş yavaş yürüdük, kilisenin önüne geldik. Mezarın başında durakladık. Kollarımızı göğsümüzün üzerinde çaprazladık, bir süre öylece durduk.

MORRIS HORN 24 YAŞINDA 4 Quay St. 248 LONDON

Bütün yakınlarıma yeniden görüşmek umuduyla esenlikler dilerim. Babam, giderken çıkacağım küçük yokuşu boydan boya görebilecek biçimde büyükçe bir taşın üzerine oturmuş. Taşın az ilerisinde Maria ayakta duruyor, sağ elini kaldırmış yeni doğan güneşin ilk ışınlarıyla parıldayan bir mendili sallıyor. Sık sık başımı geri çeviriyor, el sallıyorum. Uzaklaştıkça adımlarıma bir canlılık, bir özgürlük geliyor. Borandan sonra yüreğime dolan gökkuşağının sürekliliğine inanmak istiyorum.

Dar patikalara dalıyorum, küçük sık fundalar arasından geçiyorum, yürüyorum. Yürümüyorum, koşuyorum sanki. Bugünkü duygularımın, bilincime kazınmasına, yarın da, varolduğum sürece de silinmemesine bütün gücümle çaba gösteriyorum. Nitsche'nin deyimiyle, çevresindeki karanlığı önemsemeyen, tek bir yasayı, saf olmanın yasasını benimseyen yıldızlar gibi tıpkı...

-SON-

(1) Katakomb: Yeraltı gömütlüğü.

(2) Martir: Kurban, şehit.

(3) Minotavros: Hem Yunanistan'da bir dağın adı, hem mitolojide bir boğa. (Çev.)

(4) Alleluia: 'Tanrıya övgü' anlamına gelen bir deyim. İlâhi olarak söylenir.

(5) Almanların ulusal marşı.

(6) Krematoryum: Ölülerin yakıldığı yer.

(7) Nazilerin Komünist muhalefete yönelik cadı avı başlatmak için kullandığı meşhur “Raystag Yangını”